

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Norden, nationen och historien

Föreningarna Nordens historieboksrevision 1919-1972

Avhandlings-PM

HENRIK ÅSTRÖM ELMERSJÖ

INLEDNING

Två versioner av berättelsen om unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905 från två svenska läroböcker:

Unionsbestämmelserna. Unionen mellan Sverige och Norge var uppgjord så, att i förhållande till främmande makter skulle Sverige och Norge vara som *ett* rike, men i allt annat skulle de båda länderna vara fria och självständiga vart för sig. De hade sålunda gemensam *konung* och gemensam *utrikesstyrelse* och i *krig* skulle de försvara varandra.

Men snart började **normmännen arbeta på att försvaga unionsbanden** och lyckades småningom lossa på det ena efter det andra. [...] Att föreningen med Sverige gav deras land en mycket större trygghet, det brydde de sig ej alls så mycket om som att vinna *full självständighet*.¹

Unionsbestämmelserna. Unionen mellan Sverige och Norge var uppgjord så, att de bägge rikena skulle vara fria och självständiga vart för sig, men de skulle ha gemensam *kung*, och i *krig* skulle de bistå varandra. [...].

Normmännen voro missnöjda med unionen. När Karl Johan skapade unionen, trodde han, att bara normmännen hade fått sitt rike erkänt som självständigt, så skulle de bli belåtna med unionen. De insågo nog också fördelen av den trygghet, som föreningen med Sverige gav både dem och svenskarna. Men ju mer Norges näringsliv och kultur utvecklades, dess mer växte normmännens självkänsla.

[...] Norge var ett fattigare och mera demokratiskt land än Sverige. Där fanns ingen adel, ty stortinget hade avskaffat adelsskapet några år efter unionens ingående.²

Sex år har gått mellan versionerna, men det är samma lärobok (i två olika upplagor förstås). Vi kan direkt se ett par skillnader i skrivningarna: den första texten är anklagande och har inte någon förståelse för normmännen. Unionen var bra och normmännen är rent av lite dumma som inte fattar det. Den andra texten försöker se hela saken lika mycket med norska ögon som med svenska. Den är förklarande med en ambition att förstå normmännens ställningstagande emot unionen. Man skulle till och med kunna kalla den andra texten mindre nationalistisk (beroende på vad man lägger i ordet).

Skulle vi jämföra läroböcker med ett större tidsspann så skulle förmodligen skillnaderna vara ännu större, de äldre läroböckerna (från slutet av 1800-talet) än mer nationalistiska och de nyare än mindre. Detta beror självklart på en mängd strukturella förändringar och händelser som till exempel: industrialisering, demokratisering, två världskrig, nazismen, genomgripande förändringar av skolpolitiken, folkhemmet o.s.v. och dessa förändringars betydelse för utformningen av undervisning och läroböcker.

Min avhandling kommer inte att behandla alla dessa övergripande förändringar utan en specifik företeelse, i den här strukturella kontexten, där aktörerna hade som mål att åstadkomma just en sådan här förändring. Jag kommer att undersöka föreningarna Nordens historieläroboksrevision från 1919 och framåt. Förändringen i just Grimbergs beskrivning av unionsupplösningen ovan är förmodligen en direkt följd av denna revision.³

¹ Grimberg (1930) s. 332. Alla fetstilta och kursiverade avsnitt i original.

² Grimberg (1936) s. 305-306. Alla fetstilta och kursiverade avsnitt (även det extra s:et i "adelskapet") i original.

³ Grimberg (1936) s. III. Grimberg tackar föreningen Nordens granskningsnämnd för historiska läroböcker och dess medlemmar i övriga nordiska länder för ett gott samarbete.

Bakgrund

Fram till första världskriget var historieämnet på många sätt det fosterländska ämnet framför andra. Det var via historieämnet som lärjungar i Sverige och i andra länder fick sin fosterlandskärlek fördjupad.⁴ Detta fortlevde sedan under många år efter världskriget⁵, men via fredsrörelsen skapades också en motrörelse. Riksdagen debatterade vid två tillfällen, 1917 och 1920, frågan om tendens i historieundervisning. Bakgrunden var dock mest politisk i fråga om att undervisningen agiterade för vissa (konservativa) samhällsuppfattningar, nationalismen var en bisak i den första motionen. Motionärerna ville också få till stånd en granskningsnämnd för läroböcker, men röstades ner av Riksdagen med hänvisning till fri konkurrens. I den andra motionen från 1920 var nationalismen mer framträdande. Ett citat därifrån kan belysa problemen som (den socialdemokratiska) motionären ser: "[Landets medborgare] ha rätt att fodra, att det unga för intrycket känsliga människomaterialet ej uppfostras till nationalister och krigsgalna chauvinister utan till ansvarsmedvetna fredsvänner [...]".⁶ Denna andra motion röstades också ner, men den här gången hänvisades till att den nya undervisningsplanen (från 1919) skulle tillgodose även motionärernas krav på historieundervisningen.⁷

Detta ingick naturligtvis i en större, internationell, idéströmning angående nationalism och historieundervisning som växte fram i första världskrigets kölvatten.⁸ I efterhand kan det uppfattas som mycket naturligt att man började titta i andra länders läroböcker för att se vad som skrevs.

År 1919 skrev den norske litteraturforskaren I.A. Refsdal en mycket kort artikel om svenska läroböcker i historia som publicerades i tidskriften *Den høiere skole*. I denna artikel kritiserade han framför allt det sätt som händelserna 1814 och 1905 framställdes.⁹

Samma år (1919) bildades de danska, norska och svenska föreningarna Norden för att främja nordiskt samarbete. Frågan om historieläroböcker väcktes tämligen omgående. I Norge såg den nybildade föreningen Norden i Refsdals artikel en naturlig uppgift för sin förening. På Interparlamentariska unionens generalsekreterare Christian L. Langes (sedermera representant i Nationernas förbund och fredspristagare) initiativ bildades en kommitté som skulle undersöka, inte svenska läroböcker, utan norska för att se om dessa innehöll liknande problem. Man uppmanade också den svenska föreningen Norden att göra likadant.¹⁰

År 1920 var alla föreningarna Norden som då existerade (den danska, den norska och den svenska) igång med att undersöka sina egna läroböcker i historia, för att se om man behandlade grannfolken på ett riktigt och rättvist sätt. Danskar och svenskar gjorde dock ingen större undersökning av det slag som man hade företagit i Norge. Däremot kom det fram i den danska föreningen Nordens skolnämnd att beskrivningar av nordiska förhållanden i allmänhet och framställandet av grannfolken i synnerhet var en för nordiskt samförstånd intressant fråga som dock angripits från fel håll. Kommittéerna borde granska grannlänternas läroböcker istället för sina egna. En revision av *varandras* läroböcker borde genomföras. Även om den

⁴ Andolf (1985) passim.

⁵ Se Tingsten (1969) passim.

⁶ "Motion i andra kammaren, nr. 274" *Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima Riksdagen i Stockholm år 1920*, 4:e saml., bd. 2, s. 13. Se även Andolf (1985) s. 7-8. Motionen från 1920 tar också särskilt upp inställningen till Danmark, Norge och Ryssland som problematisk, men den behandlar också svensk politisk historia och synen på parlamentarismen, rösträttsfrågan, arbetarrörelsen och storstrejken. Exempel tas ur Grimberg lärobok för folkskolan. "Motion i andra kammaren, nr. 274", s. 5-10.

⁷ "Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr. 10", *Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima Riksdagen i Stockholm år 1920*, 13:e saml., s. 5. För beslutet: *Riksdagens protokoll vid lagtima Riksmötet år 1920*, andra kammaren 4: bd, nr.50, s. 6.

⁸ Se Kolasa (1962) s. 68.

⁹ Refsdal. (1919) s. 210-211. Refsdal avslutar med att konstatera att det är bra att veta vilka förutsättningar ett eventuellt samarbete med Sverige i framtiden kan tänkas ha.

¹⁰ Föreningen Norden (1922) s. 307-308.

norska föreningens skolnämnd inte nappade på förslaget direkt, utan menade att ingen annan än norska historiker kan veta vad norska elever ska lära sig, så blev detta senare formen för den revision som genomfördes under 1930-talet.¹¹

Det fanns också andra initiativ till översyn av historieundervisning och historieläroböcker i Norden. En del kommentarer publicerades, men på 1930-talet visade det sig, enligt föreningarna Nordens egen historieskrivning, att det var deras revision som hade den mest systematiska undersökningsmetoden och som därmed gjorde andra överflödiga. I organisatoriskt hänseende tillmättes dock Nordens folkskolläraryrkesföreningars revision av historieläroböcker en viss betydelse. Denna startade 1928.¹² Inom kyrkans organisationer fanns också ett arbete som gällde historia och nationalism. De publicerade en genomgång av 17 länders läroböcker i historia 1928.¹³

Även om granskningsarbetet började 1919 så blev formerna för det inte klara förrän på 1930-talet. Den granskning som kom att bli mest genomgående startade med en resolution vid föreningarna Nordens delegerademöte i Stockholm, hösten 1932 (vid denna tidpunkt hade också Finland och Island startat varsin Norden-förening). Konsekvensen av resolutionen blev att en kommitté med en medlem från varje land bildades, *Föreningarna Nordens kommitté för historieundervisningen*. Kring kommittémedlemmarna organiserades nationella nämnder av historiker (den svenska nämnden gick under det officiella namnet *Föreningen Nordens historiska facknämnd*). Det initiala arbetet med att granska nästan alla läroböcker som användes i de andra länderna resulterade i en publikation.¹⁴ Arbetet fortskred sedan med en kontinuerlig revision av nya läroböcker och reviderade utgåvor av gamla läroböcker. Nämnderna i varje land blev då basen för verksamheten, med ett mer informellt, återkommande forum (inofficiellt kallade "fællesmøten") där de olika ländernas nämndrepresenter kunde mötas. Det är dock *hela* arbetet från 1919 och så långt fram i tiden som historieboksrevision bedrevs (som det ser ut nu, till 1972) som min avhandling kommer att behandla.

Syfte

Syftet med hela avhandlingsarbetet är att fördjupa förståelsen av historiekulturell interaktion, genom en genomgång av föreningarna Nordens historieläroboksrevision. Detta kommer att ske genom en kartläggning av historiker- och historielärarnätverket som låg bakom revisionen. Vidare kommer deras arbete samt arbetets utmärkande ideologiska drag och de ideologiska dragens eventuella förskjutning över tid att undersökas. Hur den pedagogiska internationaliseringen och de nordiska historiekulturerna påverkar varandra inom ramen för ett nordiskt samarbete kommer att vara av betydelse. Kanske finns också möjligheter att se hur en *nordisk* historiekultur med ett specifikt innehåll växer fram/förändras i detta utbyte.

Under 1900-talet diskuterades också synen på vad undervisning, och därmed också historieläroböcker, skulle innehålla för stoff, och vad undervisningen skulle leda till för insikter hos elever och studenter. Detta ledde enligt många forskare till en förändringsprocess som också rörde historieämnets roll i skolan. Från en undervisning som gick ut på att utbilda goda *nationella* medborgare, gick utvecklingen mot att utbilda *världsmedborgare*.¹⁵ Arbetet

¹¹ Carlgren; Cederberg; Kretschmer & Vigander (1937) s. 5-6.

¹² Carlgren; Cederberg; Kretschmer & Vigander (1937) s. 7-8. Andra initiativ som tas upp är till exempel *Den internationella historikerorganisationens* kommission för undervisningen i historia som startade sitt arbete 1926 under ledning av Halvdan Koht som senare skulle bli ordförande i den norska föreningen Nordens historiska facknämnd.

¹³ *Report on nationalism in History Textbooks* (1928) Wilhelm Carlgren (red.).

¹⁴ *Nordens läroböcker i historia* (1937).

¹⁵ Se t ex Tingsten (1969) för en läroboksgenomgång. För ett lärarperspektiv se: Schüllerqvist (2002) särskilt s. 147-163. För ett helhetsgrepp på förändringarna mellan mitten av 1800-talet och mitten av 1900-talet konstaterar Göran Andolf att utvecklingen gått från att "[h]istorieundervisningen skall befördra fosterlandskärleken [...]" till

kommer också att fokusera hur denna förändring påverkade revisionsarbetet och synen på historieläroböcker.

I ett annat perspektiv är studien också ett bidrag till förståelse för urvalsprocesser, vilket förhoppningsvis är av allmänt intresse när diskussioner förs om en kanon för ämnen i skolan. Hur ska de viktigaste ingredienserna för en nordisk, eller svensk, historia väljas ut?

Forskningsläge

I detta avhandlings-PM kommer jag att ta upp forskningsläget i fyra nivåer, som alla diskuteras kort. Den första nivån rör föreningarna Nordens historieboksrevision, den andra; föreningarna Norden och *nordismen* överhuvudtaget, den tredje; läroboksforskning, och den fjärde rör de teoretiska utgångspunkterna historiekultur och nationalism. Den sista nivån kommer att beskrivas mycket ytligt och svepande i detta kapitel för att återkomma i teorikapitlet (nationalism tas endast upp i teorikapitlet). Den första nivån rör alltså mitt forskningsområdes kärna och de andra tre utgör de delar som tillsammans skapar denna kärna.¹⁶

Ingen förefaller ha granskat föreningarna Nordens historieboksrevision. Det finns en del mer eller mindre utförliga beskrivningar av vad som åstadkoms av historikerkommittén skrivna av ledamöterna själva. Mest omfattande är Haakon Viganders beskrivningar som publicerades på 60-talet.¹⁷ För denna undersökning är dessa att betraktas som primärt källmaterial och inte bearbetningar (eftersom Vigander själv är en del av studieobjektet).

Det finns dock några studier angående läroböcker där läroböckers olika nationalistiska eller ideologiska förtecken studeras. I ett par av dessa kommer den nordiska historieläroboksrevisionen upp, men bara en mycket liten del är annat än korta referat av Viganders texter.¹⁸

Även forskningen om föreningarna Norden som helhet har varit ganska sparsmakad. Statsvetaren Jan A. Andersson har skrivit två böcker i ämnet varav den ena är hans doktorsavhandling och den andra ett beställningsarbete till föreningarna Nordens 70-årsjubileum 1989 (boken kom dock 1991).¹⁹

Fokus och slutsatser i boken *Idé & verklighet* (jubileumsboken) kretsar kring dels bildandet av föreningarna och idéerna bakom detta bildande, och dels kring det faktiska arbetet som gjordes inom föreningarna. Värt att lyfta fram är konstaterandet att föreningarna hela tiden har respekterat den nationella suveräniteten trots att det uttalade syftet var att förminska nationella skillnader och nationsgränsernas betydelse. Andersson hävdar att det har sitt ursprung i framför allt situationen i Norge där man absolut inte ville ha någon nordisk union (man hade ju nyligen lämnat en union).²⁰ I denna bok tar också Andersson upp

att historieundervisningen ska "[...] fostra till kritisk inställning och propagandaimmunitet, samt till en demokratisk inställning." Andolf (1972) s. 287-291 (citaten på s. 287 och s. 290-291).

¹⁶ Det finns ytterligare en nivå som rör en historiografisk aspekt. De företrädare för föreningen Norden som genomförde revisionen måste också sättas in i en historiografisk kontext. Mycket forskning finns angående historiografisk hemvist för en del av historikerna i nätverket. Detta forskningsläge är under genomarbetning.

¹⁷ Vigander (1961); (1966) och (1967). I stort sett är det samma text i alla dessa tre: en beskrivning av vilket arbete som gjordes och vad detta ledde till. Enkelt hållet och utan några vidare jämförelser eller pedagogiska aspekter. I publikationerna som kom ut till följd av granskningsarbetet självt finns också korta historiska återblickar på vad som har gjorts. Carlgren (1945) och Carlgren; Cederberg; Kretzschmer & Vigander (1937).

¹⁸ Holmén (2006) och Lorentzen (2005). Dessa är de två exempel, som jag har hittat, där något om föreningarna Nordens revision tas upp. Holmén har gjort en liten studie på förstahandsmaterial i Finland angående de invändningar som fanns där beträffande Finlands förhållande till Ryssland och Sovjetunionen. Holmén (2006) s. 53-55.

¹⁹ Andersson (1994) och (1991).

²⁰ Andersson (1991) s. 26-27 och 99.

läroboksrevisionen, men det är en parentes och nästan hela texten om detta (på cirka två sidor) bygger på andrahandsmaterial.²¹

Anderssons avhandling från 1994 tar ett större grepp på samarbetet i Norden och håller sig inte enbart till föreningarna Norden, även om de tar en mycket stor plats i undersökningen. Frågeställningen rör organisering och avhandlingen behandlar de organisatoriska aspekterna på nordiskt samarbete.²²

Ytterligare ett viktigt bidrag till förståelse för tankarna bakom bildandet av föreningarna Norden och den nordistiska tanken överhuvudtaget står Monika Janfelt för i boken *Att leva i den bästa av världar – föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1939*.²³ Boken behandlar framför allt identitet och kultur i Norden och hur föreningarna försökte skapa en nordisk identitet för Nordens invånare. Hon går inte alls in på historieläroboksrevisionen, men poängterar att historia var en viktig del i den nordiska identiteten och kulturen.²⁴

När det gäller läromedelsgranskning så finns förstås en hel uppsjö med granskningar, inte minst sådana gjorda av lärarstudenter, men när det gäller forskning om själva granskningens metodik och ideologi så finns i princip ingenting i Sverige.²⁵ Desto mer finns om läroböcker som sådana, med olika ingångar.²⁶ Selanders bok *Lärobokskunskap* är den som går närmast själva läroboksanalysen och ger redskap för hur en läroboksanalys kan gå till och förklarar läroböckers uppbyggnad, men han förklarar hur man *gör* en läroboksanalys, inte hur tidigare läroboksanalyser eller revisioner har gått till.²⁷

Begreppet historiekultur (för en större diskussion kring hur begreppet kommer användas i min studie, se teoridelen) har använts av många och i delvis olika betydelser, men är tämligen klart i alla studier att det är via ett kollektivt historiebruk som historiekulturen blir synlig. En historiekultur får sitt uttryck när historia brukas i olika sammanhang och för att det ska vara möjligt att undersöka en historiekultur så behöver många människor ingå i detta kollektiv. Det är med andra ord på ett teoretiskt plan möjligt för två personer att ha en historiekultur, men det skulle inte vara möjligt att undersöka den eftersom den inte lämnar någon form av texter efter sig. De två personerna skulle också få problem att uttrycka sin historiekultur eftersom det skulle saknas historiska artefakter och texter att förhålla sig till.

På grund av detta har den mesta forskningen kring historiekulturer handlat om en nationell historiekultur i förhållande till *en* specifik händelse. Eftersom det i Lund har drivits ett projekt om Förintelsen i en europeisk historiekultur så handlar många skrifter om just detta.²⁸ Ingen tar dock upp just en *europeisk* historiekultur utan de diskuterar olika europeiska länders nationella historiekultur. Det är kanske just detta som fattas. Det blir ganska lite i dessa

²¹ I princip följer texten upplägget i Carlgren; Cederberg; Kretschmer & Vigander (1937) och Vigander (1967). Andersson (1991) s. 34-36. Anderssons text avslutas i och med 1980-talets slut och de sista sex meningarna torde härröra från intervjuer med medlemmar i nämnden på 80-talet.

²² Andersson (1994) s. 69-71.

²³ Janfelt (2005).

²⁴ Janfelt (2005) s. 123-125 och 214. Uppenbart har en del dokument gått igenom här som härrör från historieläroboksrevisionen, men Janfelt kommer inte in på det.

²⁵ I många fall tar forskare på läromedel upp hur dessa läromedel har granskats, men det handlar inte om revisionen som sådan utan om hur det går till när läroböcker blir tillgängliga på marknaden. Det pågår också ett doktorandprojekt kring Statens läroboksnämnd i Linköping. Anna Johnsson Harrie skriver om detta, men ingenting är publicerat.

²⁶ De som på ett eller annat sätt kan komma att ha betydelse för min egen studie (eftersom de undersöker läroböcker i ett längre tidsperspektiv) är, i kronologisk ordning: Tingsten (1969); Andolf (1972); Selander (1988); Lorentzen (2005); Holmén (2006); Ammert (2008). Dessutom finns någon studie med ingång i författarprocessen: Långström (1997) samt någon med fokus på identitet, kultur och nationalism: Andolf (1985) samt Kamali (2006).

²⁷ Selander (1988) särskilt s. 44-101.

²⁸ Se till exempel Dietsch (2006); Sniegón, (2008) och Tossavainen (2006). Det har även blivit en antologi med de flesta av forskarna inom projektet: *Echoes of the Holocaust – Historical Cultures in Contemporary Europe* (2003) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.).

studier om hur historiekulturerna påverkar varandra och hur det formas regionala mer sammansvetsade historiekulturer. Det skulle ju till exempel vara intressant att se hur en *europaisk* historiekultur skulle kunna formeras utifrån de olika nationella historiekulturerna. Hur skulle den processen gå till? Skulle ett internationellt angreppssätt på historien bli styrande eller skulle det i en diskussion bildas en övergripande kultur utifrån de underliggande, nationella historiekulturerna? Dessa frågor är obesvarade och därför är det intressant med en studie som skulle kunna visa detta, dock i en mindre kontext i mitt fall: Norden.

Historikern Erik Axelsson har gjort en *jämförande* studie av två historiekulturer, den svenska och den norska. Tidsperspektivet är dock begränsat (1990-1994) och det handlar om just en jämförelse. Historiekulturerna visar sig vara strukturellt likartade, men innehållsligt olika.²⁹ Det finns ingen ansats som syftar till att se hur historiekulturerna kan ha påverkat varandra i debatten.

Forskningsläget kring nationalism är också mångfacetterat och svåröverblickbart och jag hänvisar till teoridelen för en kort genomgång av det, för mig, mest intressanta.

Teoretiska utgångspunkter

De bärande teoretiska utgångspunkterna i min avhandling ser ut att bli *historiekultur*, *myt* och *nationalism*. I detta avhandlings-pm ämnar jag skissa på problematiseringar av dessa begrepp.

Jag kommer att lägga extra fokus på att försöka göra konturerna särskilt skarpa där de tre olika begreppen korrelerar med varandra, där de så att säga skär in i varandra. Jag håller det så kort jag kan, men kommer också att sväva ut där problematiseringen så kräver, på något ställe finns hänvisning för den som vill hoppa över vissa delar. Sist i detta kapitel kommer jag att öppna teoriavsnittet med några frågor angående dess giltighet i studien.

HISTORIEKULTUR

En korpus av läroböcker i historia är en mycket god källa till en avgränsad, nationell *historiekultur*. En diskussion angående innehållet i dessa läroböcker få anses vara en ännu bättre källa.

Ett problem i användningen av de historiedidaktiska begreppen: *historiekultur*, *historie-medvetande* och *historiebruk* är att de inte alltid hålls isär och därför är det svårt att operationalisera dem.³⁰ Följande avsnitt är ett försök att definiera, utan att – genom att lansera *fler* begrepp – ytterligare komplicera detta förhållande.

Historiemedvetande är ett begrepp som ofta används i studier av den här typen, men utgångspunkten för historiemedvetande är att det är individuellt.³¹ Detta faktum för med sig att det blir omöjligt att på ett fruktbart sätt använda begreppet om studieobjektet (eller objekten) inte kan intervjuas eller på annat sätt närstuderas. Niklas Ammert driver förmodligen begreppet så långt det går när han studerar historiemedvetande i svenska läroböcker, men ändå kan han inte komma med mer än gissningar eftersom man måste ”in i huvudet” på studieobjekten för att komma längre.³²

²⁹ Axelsson (2006) sammanfattad på s. 303-313.

³⁰ Detta poängteras på ett tydligt sätt i Axelsson (2004) s. 14.

³¹ Se t ex Jensen (1997).

³² Ammert (2008) framför allt s. 119-150: Här försöker Ammert påvisa hur historieläroböckerna påverkar elevers historiemedvetande, men källmaterialet som används (läroböcker) är inte anpassat till frågan (om elevers historiemedvetande). Slutsatserna sammanfattas i skrivningar som: ”Känslan av samhörighet över generationerna kan öka förståelsen för såväl förfluten tid som för nutid. Den gör också tankar om framtiden mer personliga och

Begreppet *historiekultur* syftar till kontexten inom vilken historia brukas. Historieteoretikern Jörn Rüsen har definierat begreppet som en *kategori*, historisk erinran i ett kulturellt sammanhang. Det är en avgränsad del av kulturen, men också en integrerad del. ”Historiekultur kan [...] definieras som en artikulering med praktiska konsekvenser av historiemedvetandet i ett samhälle.”³³ Historikern Peter Aronssons definition (inspirerad av Rüsen) är tydligare: en historiekultur är de betydelsebärande berättelserna som erbjuder en möjlighet att binda ihop dåtid, nutid och framtid.³⁴ Med andra ord handlar det om att i en given kontext skapa och återskapa (och i vissa fall omskapa) en röd tråd från förr, via nu, till framtiden. Det är egentligen via historiekulturen som medvetanden och bruk blir möjliga att studera; i det källmaterial där flera människors historiemedvetanden möts, brukar historia tillsammans, och alltså är med och skapar, samtidigt som de ger uttryck för, en historiekultur. Ett kollektivt historiemedvetande, med andra ord.³⁵

En historiekultur förändras i och med att samhället förändras, på så sätt är den strukturellt bunden. Människor tenderar att förändra historien så att den passar nutiden. Samtiden är historiens facit och frågorna gäller därför allt som oftast ”hur vi kom hit”. ”Vi” kan vara en nation, men kan också vara något annat kollektiv. Eftersom svaren determinerar frågorna så blir det som i facit visat sig vara återvändsgränder helt ointressant att studera eller berätta om.³⁶

Med tanke på denna studies mål; att undersöka en ömsesidig historieboksrevision och dess ideologiska förtecken, så blir historiekultur ett väldigt logiskt teoretiskt begrepp att applicera på de berättelser som diskuteras i källmaterialet. Diskussionen mellan olika länders representanter för historieämnet (något förenklat uttryckt) om vad som är viktig historia, rör just de gemensamma förståelser som historiekultur är satt att färglägga. Det är inte långsökt att förutse att diskussionen kommer att handla om sådant som ter sig självklart när man delar samma förståelse, men som ter sig väldigt problematiskt när man har olika förståelse. Som jag ser det finns inget annat begrepp som så tydligt kopplar ihop historieberättande i en större kontext med kultur och därmed också med *nationella myter* för identifikation. Dessa nationella myter kommer vi att få anledning att återkomma till.

I detta fall, när det inte är själva artefakten som skall undersökas utan diskussionen kring den, så blir historiekulturen än mer synlig. Där andra studier har försökt nå historiekulturen genom att studera artefakterna³⁷ så är det förmodligen mer fruktbart att studera diskussionen kring artefakterna. Studien kommer då också bort från de problem som kan uppstå vad gäller samtidens förhållande till historien. Dessa problem har bland annat tagit sig uttryck i att historiska historiebruk har anklagats för att vara styrda av sin samtid, utan att nutida historiebruk diskuterats med samma klandrande ansats.³⁸ I denna studie finns en metanivå där det är en dåtida diskussion (i sin självbild oerhört progressiv) som skall studeras. Det är

konkreta.” (s. 148, mina kursiveringar). I första meningen blir slutsatsen en gissning och i den andra en fastslagen sanning som författaren inte har provat empiriskt.

³³ Rüsen (2004), s. 149-152, 157, just denna text i original 1994. Citatet på sidan 152.

³⁴ Aronsson (2000) s. 19; Aronsson (2002) s. 189 och Rüsen, (2004) orig. tyska 1990-2002, s. 157. Även Klas-Göran Karlsson är inne på detta spår: Karlsson (2003) s. 32.

³⁵ Nordqvist (2000) s. 132. ”Kollektivt historiemedvetande” är ett problematiskt begrepp, eftersom ett medvetande svårigen kan vara kollektivt, men man kan se det som ett rum där individuella medvetanden överlappar varandra och då är ”kollektivt medvetande” det begrepp som enklast beskriver detta.

³⁶ Antropologen Thomas Hylland Eriksen tar (utan att beröra begreppet historiekultur) upp afrikanska mäktiga riken på 1400-talet och anledningen till varför ingen intresserar sig för dessa. Eftersom inte Afrika tog ledningen i världen så blir det ointressant att se dess historia som något att lära sig av, *om inte*, en emancipatoriskt sinnad forskare vill använda denna historia för att säga något om samtiden, som en *exempelberättelse* eller en *kritisk berättelse*, en form av *myt* om hur det *skulle kunna* vara. Eriksen (1996) s. 29. Att historien bestäms av nuet är också ett av flera teman i en artikel av Stråth (1997) s. 104-108.

³⁷ Det finns många exempel, men störst källmaterial använder nog Ulf Zander i sin avhandling (2001).

³⁸ Ammert (2008) s. 28.

rimligt att anta att historiekulturen blir mer synlig när det är en diskussion kring historiska artefakter som studeras än när det är artefakterna själva som studeras. Olika sätt att uppfatta historiedidaktiska frågor (vad ska det undervisas om?), och diskussionen som uppstår mellan dessa olika uppfattningar, är förmodligen en mycket fruktbar ingång för att fördjupa förståelsen av historiekulturer. Framför allt går det kanske då att ge ett delsvar på frågan: hur påverkar olika historiekulturer varandra?

Vidare kan historiekulturbegreppet operationaliseras och ”öppnas” genom en tematisering som Rüsen gör. Han delar in begreppet i tre dimensioner, en *estetisk*, en *politisk* och en *kognitiv*. Inom den estetiska dimensionen vill historieförmedlaren (tolkaren av historien) förmedla en estetiskt tilltalande bild som i slutändan egentligen syftar till att få läsaren, lyssnaren eller betraktaren att ta till sig ”det historiska”. Ett väldigt bra exempel på hur estetiska överväganden kan påverka en framställning är det faktum att det ur ett estetiskt perspektiv förefaller vara mer tilltalande att beskriva händelser jämfört med processer.³⁹ Även när processer ska förklaras så är det genom enskilda händelser eller enskilda individer som detta ofta sker. Detta gäller kanske ännu mer i andra historiekulturella artefakter än läroböcker, t ex i film. Att framställa historien i en film istället för i en lärobok (eller tvärtom) är i sig ett estetiskt val. Inom den politiska dimensionen handlar det om att uttrycka en vilja och via denna uppnå makt. Kenneth Nordgren beskriver i sin avhandling *Vems är historien?*, vad som konstituerar historiekulturens politiska potential:

[Potentialen] ligger i berättelsernas förmåga att ge legitimitet och skapa samhörighet inom ett samhälle och är därför i hög grad en fråga om makt. På ett direkt sätt visar sig detta i strider om vem som får företrädet att berätta, och på ett indirekt sätt i berättelsernas mönsterskapande inverkan. Paradoxalt nog är det ofta maktens egna berättelser som ger uppslag till motkulturernas formspråk. [...] Enligt [denna] logik reses och rivs statyer.⁴⁰

Den kognitiva dimensionen innebär att historieuttolkaren riktar sig till förnuftet för att fastställa ”sanning”.⁴¹ Det gäller alltså metodologiska och vetenskapliga överväganden för att visa upp en trolig och trovärdig berättelse. För att skönja en skillnad mellan *myt* och *historia* skulle vi i denna tematisering kunna ta bort den kognitiva dimensionen för att se den skillnad som människan i västvärlden ser mellan dessa två begrepp. Det är dock inte givet, eller ens troligt, att inte den som tillhör en annan kulturkrets (eller för den delen en religiös, västlig kulturkrets) visst skulle väga in en kognitiv dimension av förnuft och sanning även i en berättelse om exempelvis skapelsen, som saknar empirisk provbarhet.

Dessa tre dimensioner är, enligt Rüsen, autonoma och interagerande. Det går inte att föreställa sig en historiekultur med bara en av dimensionerna, men det kan råda en snedfördelning mellan dem.⁴² Det är i ljuset av detta som begreppet historiekultur blir en möjlig väg in i förståelse för och jämförelse mellan historiekulturer som kommer till uttryck i mitt källmaterial. Genom att försöka se skillnader i intensitet mellan de tre dimensionerna kan jag möjligen skilja på olika historiekulturer i t ex Sverige och Norge mer precist än genom att endast se till skillnader i det sakliga innehållet. Det går också att på ett mer exakt sätt beskriva historiekulturen som föreningarna Norden tillsammans står för.

Det kan tänkas att genom att studera nationella historiekulturers påverkan på varandra så kan, främst teoretiska men också metodologiska, verktyg prövas och utvecklas för att (utanför den här studien) också användas till att studera hur nationella historiekulturer *bildas* i dialog och kamp mellan olika inomnationella historiekulturer. Just i denna studie finns goda

³⁹ Ludvigsson (2003) s.341.

⁴⁰ Nordgren (2006) s. 19. Han hänvisar detta sätt att se på historiekultur till Jörn Rüsen. Rüsen slår också fast att den kulturella funktionen av historia är att den skapar identitet. Rüsen (2002) s. 1.

⁴¹ Rüsen (2004) s. 160-167.

⁴² Rüsen (2004) s. 160-167.

förutsättningar att påbörja ett sådant arbete eftersom det mer eller mindre uttalade målet med den historieboksrevision som ska granskas var att ge mer plats för nordismen, en slags ”övernationell” nationalism, eller en omtolkning av vad som egentligen var ”nationen”. Om detta också avspeglas i historiekulturen så är det ett starkt indicium för att det går att undersöka hur övergripande historiekulturer bildas i dialog mellan olika underordnade, mindre historiekulturer. Det måste dock någon annan studie av inomnationella historiekulturer visa.

En invändning som skulle kunna resas mot min undersökning är den att det skulle kunna vara så diametralt olika sätt att studera och tänka historia mellan de olika länderna att det inte går att använda samma teoretiska begreppsapparat. Jag skulle förstå den invändningen om det handlade om en jämförelse mellan svensk historiekultur och till exempel aboriginernas historiekultur. Begreppet är ju skapat och har endast använts i en begränsad del av världen. Jag vill dock hävda att det är en av orsakerna till att det är bra att börja där jag börjar. Dansk, finsk, isländsk, norsk och svensk historisk ”infrastruktur” och metodologiska ansatser är ganska likartade. Precis som nordisterna hävdar så ingår vi på många sätt i samma kulturkrets. Andra folk och grupper i världen (även inom Sverige) har förändrat delar av sin historia för att passa in i ett västerländskt tankesätt. Rüsen framhåller också dessa problem när han påpekar att vi (i västvärlden och i viss mån även i andra delar av världen) har antagit att de som inte skriver, inte har någon historia. För att ”ge” folkgrupper utan skriftspråk en historia har det varit viktigt att först ”ge” dem ett skriftspråk.⁴³ Att jämföra två så olika historiekulturer skulle vara oerhört svårt, men om vi börjar jämföra dem som faktiskt har en liknande teoretisk grund för historia som ämne och studieobjekt så kanske det går att ta med några av de slutsatserna till en studie som jämför historiskt tänkande i ett större perspektiv.

En historiekultur, så som den beskrivits, är på många sätt en maktstruktur.⁴⁴ Historiekulturen består av både sändare, kanaler och mottagare. Man kan till och med kalla det en dialektisk process mellan mottagare och sändare. Det är inte enkelt att pådyvla mottagarna något som de inte känner igen; då vänder de sig till andra kanaler och andra berättelser. Detta gäller alla tre dimensionerna av historiekulturen, historien måste uppfattas som sann eller åtminstone trovärdig (kognitiv dimension), som pekades i rätt riktning (politisk) och framställas på ett sätt som mottagaren känner igen och som möjliggör att berättelsen kan ”tas in” (estetisk dimension). Om historieundervisningen i skolan t ex handlar för mycket om sådant som inte känns igen så går det att söka sig till andra böcker än läroböcker, till andra historiserande situationer än undervisningen i skolan osv. Som sagts ovan är det ju också i förhållande till maktens historieskrivning som alternativa historiekulturer måste ta sin början. Det är omöjligt att skapa en *helt* ny historiekultur inom ramen för ett samhälle, du måste först ta itu med och förhålla dig till den historiekulturella struktur du lever i, du måste först riva statyerna, innan du kan resa nya.

En historiekultur är också stadd i ständig förändring och det är också av intresse att se hur denna förändring går till, rent konkret. Ganska mycket av det som ingår i den historiekultur som existerade under mellankrigstiden har vi idag svårt att känna igen. Poängen är dock att förändringen inte sker på grund av en studie eller på grund av ett enskilt krav utan på grund av en mängd strukturella, vetenskapliga och ideologiska förändringar. Och det sker i en ständig

⁴³ Rüsen (2005) s. 110-111.

⁴⁴ Vi behöver inte plocka in nya begrepp för att kunna konstatera det. Erik Axelsson använder begreppet *historieproducerande diskurs* för att poängtera maktaspekten av historieproduktionen och anser då att *diskurs* är ett bättre begrepp. Axelsson (2004) s. 25-26 se även Axelsson (2006) s. 36-37. Han har tagit inspiration från Carsten Tage Nielsen för denna operation. Nielsen (1996). Axelsson studerar också historiekulturen i Sverige och Norge utifrån en politisk sakfråga (EU-medlemskapet) vilket kan utgöra en del av förklaringen till att han vill göra denna markering.

dialog mellan mottagare och sändare samt genom olika kanaler, varav jag ska studera en, men det är en väldigt mångfacetterad kanal där läroböcker, granskare, lärare och historiker möts.

Förändringen sker inte bara, eller ens huvudsakligen, i den kognitiva dimensionen av historiekulturen, genom nya rön från vetenskapligt skolade historiker, även om historikerna själva, åtminstone under 1900-talets första hälft, gärna sett det så. Nedsippling av kunskaper från forskning, via skolan till den enskilde medborgaren är förmodligen inte alls det huvudsakliga sättet som historiekulturer förändras på. Det är snarare via de andra två dimensionerna, den estetiska och den politiska, som en verklig förändring sker. Genom att göra den alternativt berättade historien mer estetiskt tilltalande eller mer politiskt slagkraftig har du större möjligheter att förändra människors sätt att ta till sig och tänka historia än om du presenterar en ny historisk metod, som kullkastar en gammal historisk "sanning".

Till sist något om min egen syn på den kognitiva dimensionen i läsningen av mitt källmaterial; huruvida de berättelser som kommer till uttryck inom ramen för olika historiekulturer i denna studie är sanna eller inte ligger långt utanför ramen för min studie. Jag är med andra ord inte intresserad av vem som berättade sanningen om den norske (eller danske, beroende på vilket lands lärobok) "krigshjälten" Peder Tordenskjold och vem som inte gjorde det.⁴⁵ Det är *vem* som anser sig ha anledning att överhuvudtaget berätta om honom, *valet* av innehåll i den berättelsen och *diskussionen* kring detta val som är intressant för den här studien.

MYTOLOGISERING

För att komma närmare historiekulturerna måste de betydelsebärande berättelserna kategoriseras. Jag kommer att närma mig historikernas utlåtanden om olika historiska texter med hjälp av begreppet *mytologisering*. En myt kan, i en pejorativ tillämpning av ordet, användas för företeelser utan empiriskt undersökbar motsvarighet. Det används oftast som beskrivning av en medveten eller omedveten lögn, som många tror på. Begreppet har också en något annorlunda betydelse som mer liknar begreppet "bild" (ett begrepp som jag dock anser är för oprecist för att användas i min avhandling⁴⁶).

I betydelsen närmare "bild" så ligger att myten är en kontextförflyttad berättelse om något som är mer eller mindre sant (eller var sant i dess egen kontext). Denna definition stämmer in på en stor del av historieskrivningen i allmänhet. Särskilt väl stämmer definitionen in på ett mer vardagligt historiebruk, ett historiebruk som i stor utsträckning syftar till att göra politiska poänger i samtiden.⁴⁷

Det skulle vara möjligt att använda kanonbegreppet i en liknande betydelse, så som det används i många litteraturhistoriska texter, men det kan då bli svårt att precisera dess tidsbundenhet. En kanon gör gällande att något gäller och har fått en dominerande ställning, men det visar inte tydligt på de historiska dimensioner som ligger bakom användningen av ett visst material. Poängen med mytologiseringsbegreppet är att det kan användas för att studera

⁴⁵ Rüsen (2004) s. 171-172. Se även Axelsson (2006) s. 28 för ett liknande resonemang kring historiekulturstudier och "sanning". Det handlar om en deskriptiv relativism, som på intet sätt utesluter att det finns en sanning om t ex Tordenskjold, men det finns också olika uppfattningar som hålls för sanning. Huruvida han var norrman eller dansk går däremot inte att objektivt fastställa utan en annan definition av begreppet "nation" än den jag använder i denna studie. Se avsnittet om nationalism.

⁴⁶ Historikern Roger Johansson använder hellre begreppet bild, eftersom han vill komma ifrån det dåliga rykte som begreppet myt har fått som något som inte alls har hänt. Johansson (2001) s. 38-39.

⁴⁷ Exempelvis att påtala likheter mellan olika företeelser historiebrukaren inte tycker om och Nazityskland (som gemensam valuta för Europa, övervakning av medborgare eller invasion av grannländer). Det finns naturligtvis också betydligt mer sofistikerade mytologiseringar.

hur företeelser med empirisk förankring i det förflutna lyfts fram för att säga något om samtiden.⁴⁸

Antropologen Thomas Hylland Eriksen, menar att myter är lika närvarande i västerländsk historieskrivning (även i nordiska läroböcker) som i andra folks berättelser om sin historia och som för västerländsk forskning framstår mer som *gudaberättelser* eller *legender*.⁴⁹ Eriksen poängterar också mytens tydliga teleologiska karaktär, det finns en moral i myten som gör berättelsen meningsfull.⁵⁰ Skillnaden mellan den skapelseberättelse och en berättelse om franska revolutionen behöver inte vara särskilt påtaglig på ett analytiskt plan (även om skillnaden är stor på det empiriska planet). Sättet att berätta och sättet att bygga narrativa artefakter på, är likartat i läroböcker och i *legender* och varför ska de då analyseras på olika sätt?

Användandet av begreppet myt som vi känner det från begrepp som till exempel *skapelsemyt* innehåller en mängd imperialistiskt tankegods. Vi gör skillnad på andras (icke västerländska) berättelser om dåtid, och våra egna. Att använda begreppet *mytologisering* som analytisk modell även på västerländska narrativ ger därför en annan dimension till *historia*. De personer jag undersöker och deras beskrivningar av historien i ett särskilt syfte (att tona ner nationalismen), anser sig skriva *historia* och inte myter. Jag menar dock att i valet mellan vad som skall berättas och vad som inte skall berättas finns en tydlig plats för mytologiseringsbegreppet i *analysen* av dessa val. När en läroboksgranskare skriver historien med ett tydligt syfte så väljer han/hon ut det som understryker den linje som ”bör följas”. Detta görs naturligtvis utifrån den egna tidshorisonten och därmed blir historien mytologiserad, den tappar fästet i sin historiska kontext och blir möjlig att flytta runt och omtolka för att säga något om ”vår egen tid”, närhelst denna egna tid infaller. Är då all historieskrivning mytologiserad? ”Mer eller mindre”, skulle jag säga, men avgjort *mer* när det finns uttalade och i förväg fastställda motiv till en historieskrivning. Har historieskrivaren redan bestämt vad som ska berättas och även varför, så är självklart alla berättelser som tillkommer efter det mytologiserar för att visa på en i förväg bestämd röd tråd. Vetenskaplig historieskrivning är också (i bästa fall) mindre mytologiserad i och med att den i de flesta fall inte försöker förmedla sammanhängande och lättförståeliga berättelser.

I detta avhandlings-pm, ska dock inte mytologiseringen stå för sig själv, utan den är en del av den *nationella mytologin*. För att förstå dess väsen måste vi förstå *nation* och *nationalism*.

NATIONALISM

Vad är en nation? Är det en ”verklig” företeelse eller är den påhittad? Har den sitt ursprung i folkdjupen eller kommer den från en elit? Har den givet innehåll eller kan den fyllas med vad som helst? Jag ser det inte som min uppgift att besvara alla dessa frågor, men jag vill ändå fördjupa mig i några riktningar av det breda forskningsfältet kring nationalismen.

Historikern Hanna Enefalk använder begreppet nationalism i sin färska avhandling *En patriotisk drömvärld*. Där beskrivs ett pragmatiskt och empiribaserat förhållande till begreppet nation. Empirin får beskriva innehållet i begreppet.⁵¹ Jag kan tycka att det är ett sunt förhållande till teori och empiri, men anser ändå att betydelser, utgångspunkter och förförståelse är viktiga när komplicerade och mångtydiga begrepp ska användas för att inte ”luddigheten” i begreppen ska spädas på. Jag gör därför en kort överblick över forskningen

⁴⁸ Åsard (1996) s. 311-312, Åsard menar att det är mycket viktigt att myterna har en verklighetsförankring och grunden för alla uttalanden är empiriska fakta som alla känner till annars får de inget genomslag. Se även Gerner & Karlsson (2002) s. 291.

⁴⁹ Eriksen (1996) s. 31. Här blir det också viktigt att skilja mellan myt som beskrivning av en berättelse och myt som analytiskt verktyg. Se Wickström (2008) s. 63.

⁵⁰ Eriksen (1996) s. 28.

⁵¹ Enefalk (2008) s. 13-14.

kring nationalism för att tydligare beskriva hur begreppet (förmodligen) kommer att användas i mitt arbete (det går dock bra att hoppa fram till andra stycket på sidan 14).

Tidigt i nationalismforskningens historia, och även in på 1900-talet, så ansågs både nationen och nationalismen vara mycket gammal. Dessutom skilde man på östlig och västlig nationalism där den förra var revolutionär, ny och kollektiv medan den senare ansågs vara gammal, demokratiskt liberal och subjektiv.⁵²

Antropologen och statsvetaren Benedict Anderson menar (som många andra) att begreppen nation och nationalism har visat sig väldigt svåra att definiera korrekt.⁵³ Detta skulle kunna bero på att nationalismen inte är någon enhetlig politisk ideologi med tydliga förespråkare och teoretiker utan, enligt Anderson, mer besläktad med ’’släktskap’ och ’religion’ än med ’liberalism och ’fascism’.⁵⁴ Definitionen av ’nation’ blir följande: ’den är en föreställd politisk gemenskap – och den föreställs som både i sig begränsad och suverän’.⁵⁵ Viktigt är dock att Anderson inte menar att nationen är ’’uppfunnen’ eller ’fabricerad’ utan han använder begreppen ’föreställd’ och ’skapad’.⁵⁶ Dessa begrepp skall föra tanken till något som inte är uppsåtligt påhittat. Det handlar alltså inte om en ’falskhet’, att med en tydlig baktanke tvinga på någon, utan det handlar mer om en gemensam skapelse som blir *verklig* när den skapats. Den är med andra ord inte en lögn.

Andersons kanske viktigaste budskap är att nationen inte är något som existerar objektivt, utan det är en föreställning. Han menar vidare att föreställningen härrör från tryckkapitalismen, uppsvinget för folkspråken och nedgången för dynastiska riken i modernismens spår.⁵⁷ Med andra ord är nationalismen en modern företeelse som är en direkt följd av det moderna projektet. På grund av detta har han, och andra med liknande uppfattning, kallats *modernister*. Det stora problemet med Anderson är att han inte erbjuder någon analytisk modell för att komma vidare. Han missar också frågan ’varför nationalism?’ även om han ger ett uttömmande svar på frågan ’hur?’.⁵⁸

Andra forskare på området vill göra gällande att det finns en äldre bas i nationalismen, att även om det är en modern företeelse så har den ett etniskt ursprung (dessa kallas därför, något missvisande, för primordialister). Till dessa brukar sociologen Anthony D. Smith räknas.⁵⁹ Smith tar i sin bok *The Ethnic Origins of Nations* upp nationernas etniska ursprung. Nationalismen som ideologi, nationalstaten och till och med nationell ’känsla’, menar han, är moderna fenomen, men själva ’nationen’ har ett äldre förflutet.⁶⁰ Förhistorien skall enligt Smith hämtas i etnicitet (han vill inte använda begreppet ’folk’ som han tycker är för vagt utan använder begreppet *ethnie*⁶¹). Den etniska gemenskapen, eller *ethnie*, definierar Smith som en grupp med kulturella kvaliteter som förenar gruppen. I detta ingår ett kollektivt namn,

⁵² Se Hayes (1926) och Kohn (1928) s.339-340.

⁵³ Anderson (1992) orig. engelska 1983, s. 18.

⁵⁴ Anderson (1992) s. 21.

⁵⁵ Anderson (1992) s. 21.

⁵⁶ Anderson (1992) s. 21. Anderson menar också att alla gemenskaper människor har med människor de inte träffar är föreställda, vilket gör det teoretiska instrumentet ’nationalism’ i hans tappning något trubbigt.

⁵⁷ Anderson (1992) passim.

⁵⁸ Se också Hall (1998) s. 31-32, för denna diskussion.

⁵⁹ Både modernister och primordialister är negativa termer som Smith använde för att, på vanligt teoriutvecklande manér, sätta sig själv emellan två extremer. Ganska snabbt (särskilt efter utgivandet av *National Identity* (1991)) kom Smith att själv skrivas in i den primordiala idéhistorien. Gustafsson (2002) s. 92. Sverker Sörlin skriver till exempel in honom i denna tradition: Sörlin (2001) s. 12. Det är dock inte helt korrekt att stämpla Smith som primordialist eftersom han definitionsmässigt skiljer på ’nation’ och ’ethnie’, även i senare verk. Smith (2000) s. 65. Jämför man detta med en ’riktig’ primordialist som t ex Hayes, så är skillnaden stor: ’Nationality has always existed.’ Hayes (1926) s. 29.

⁶⁰ Smith (1986) s. 11. Smith är ännu tydligare i *National Identity* och i *Nationalism and Modernism* (1998), men det är *The Ethnic Origins of Nations* som har fått störst genomslag.

⁶¹ Smith (1986) s. 21.

en gemensam myt om ursprung, en gemensam historia (kollektivt minne), en karaktäristisk gemensam kultur (språk och religion identifieras som det viktigaste), anknytning till ett specifikt territorium och en känsla av solidaritet med gruppen.⁶²

Smith pekar på en mängd historiska beskrivningar av grupper och menar att de hade en självinsikt i att vara en etnisk grupp (en *ethnie*)⁶³, men det är inte självklart att det inte är *delar* av den kulturella gemenskapen som egentligen är utgångspunkten i Smiths resonemang. Att en forntida gemenskap grundade sig på religion och språk, behöver inte betyda att det är en föregångare till nationen och nationalismen. Lojaliteten med en nation är något annat än lojalitet med en religion eller med en härskare som, i den allmänna uppfattningen, fått sin makt av Gud eller till och med själv är en Gud.⁶⁴

Den mest relevanta frågan i detta sammanhang är dock: vad har detta för bäring på min studie? Spelar det någon roll om nationen eller nationalismen ”från början” kommer från en urgammal etnisk tillhörighet eller om det är en skapelse av det moderna samhället från 1700-talets slut och framåt? Jag menar att det spelar en viss roll. Vi diskuterar här en *förändring* i den sociala konstruktion som nationalismen (enligt både Smith och Anderson) är. Även om det kan tyckas problematiskt med en förändrad konstruktion av något som är givet av historien så är ju både Smith och Anderson överens om att nationalismen är en modern företeelse och att göra en stor sak av detta vore att slå in dörrar som är vidöppna. Smiths syn på historiens roll för *skapandet* av en nationalism har använts av flera forskare och har också givit hans syn på nationen något av primat över Anderson, dock ej i alla kretsar naturligtvis.⁶⁵

I min studie, som rör sig på 1900-talet, är det förvisso viktigt att definiera nation som något föränderligt och inte som, i likhet med vad nationalister själva ofta hävdar, något urgammalt och statiskt. Däremot är det av mycket liten betydelse var och när ett nationellt tänkande började. När 1900-talet inträder är nation och nationalism högst påtagliga begrepp och något som rent faktiskt existerar i alla nordiska länder.⁶⁶

I viss mån måste jag också låta medlemmarna i nämnderna som jag studerar själva definiera ”sin” nationalism (i likhet med Enefalk), men deras ståndpunkt måste också kontextualiseras. Vad fanns för allmänna drag i nationalismen under första halvan av 1900-talet?

Den frågan besvarar historikern Eric Hobsbawm till viss del i *Nations and nationalism since 1780*. Hobsbawm poängterar främst tre saker. För det första att den europeiska nationalismen på många platser blev berövad sin dittills viktigaste funktion i och med första världskrigets slut. Det hade varit en enande befrielse rörelse och nu hade en mängd nya ”nationalstater”⁶⁷ bildats som, var enade, och inte längre behövde befrias. För det andra tillkom ny teknik som möjliggjorde ett nationellt inträngande i den privata sfären (via radio och film t ex). Nationella symboler kunde visas upp och hyllas nära människors privata och lokala sfärer. För det tredje kännetecknas perioden mellan krigen av nationell samling, i redan etablerade nationalstater, för en nationell gemenskap och emot en social gemenskap.⁶⁸

⁶² Smith (1986) s. 22-31.

⁶³ Smith (1986) passim. Exempel är t ex hellener, egyptier (i förhållande till nubier) och bibliska berättelser om olika grupper av människor med skilda egenskaper osv. Se särskilt s. 11.

⁶⁴ Skepsis till Smiths ”semi-primordiala” sätt att se på nation och nationalism har också uttryckts av andra. Se t.ex. Persson (2008) s. 17 (särskilt not 30).

⁶⁵ Se t ex Hall (1998), särskilt s. 40 och Persson (2008) not 30.

⁶⁶ En intressant parentes är Thomas Hylland Eriksens exempel på skapad och föreställd nationalism i Norge. Han menar att mycket av det typiskt norska antingen kom från regionala sedvänjor i främst södra Norge, från Centraleuropa eller helt enkelt ”uppfanns” av nationalister i början av 1900-talet. Eriksen (2007) orig. engelska 1993, s. 130.

⁶⁷ Att dessa stater bestod av endast *en* nation, som begreppet nationalstat antyder är naturligtvis en förenkling av verkligheten.

⁶⁸ Hobsbawm (1990) s. 131-162.

Dessa tre förutsättningar kan komma att spela stor roll i min studie då Finland och Norge är i princip nya stater där nationalismen efter ”befrielsen” måste hitta nya former. Dessutom är de nya medierna viktiga delar av historiekulturen och den nationella samlingen mot ”den röda faran” är definitivt något som bör finnas i åtanke när nationalismen under mellankrigstiden skall undersökas.

Nationalism används egentligen på två nivåer i min studie. Dels på en analytisk nivå där tidigare forskning om nationalism, mina utgångspunkter och mina källor tillsammans ska svara på en mängd frågor om historiens förhållande till nationen och dels används begreppet nationalism i nämnda källor för att beskriva en skillnad mellan ”bra” och ”dålig” nationalism. I den andra betydelsen är det inte ett analytiskt begrepp utan en del av ideologin bakom aktörernas handlingar. Där kommer självklart aktörerna själva få förklara sin syn på nationen och på distinktionen ”bra” och ”dålig” nationalism.

Begreppet *nation* kommer, på en analytisk nivå, i denna studie att användas i en betydelse närmast Andersons definition som en föreställd gemenskap som är öppen för social rekonstruktion. Det är en sådan rekonstruktions genomslag eller brist på genomslag som skall undersökas. Däremot är Smiths intresse för ”nationella myter”, och hans operationalisering av dessa myter, mycket intressant. Smith menar självklart att dessa skall ses som en vidareutveckling av de etniska myterna, men jag anser att de kan stå för sig själva som moderna, identitetsskapande moment. Smith räknar upp åtta olika element som bär upp en nationell myt:

1. En tidsmässig födelsemyt (när gemenskapen föddes)
2. En rumsmässig födelsemyt (var gemenskapen föddes)
3. En förfädersmyt (om gemenskapens förfäder, ibland riktat till en enda förfader/moder)
4. En migrationsmyt (hur gemenskapen flyttade)
5. En frigörelsemyt (hur gemenskapen befriades)
6. En guldåldersmyt (hur gemenskapen blev heroisk och ”stor”)
7. En nedgångsmyt (hur gemenskapen regredierade eller blev erövrade)
8. En återfödelsemyt (framtidssinriktad på hur gemenskapen ska vinna tillbaka sin tidigare ära)⁶⁹

För mina specifika utgångspunkter och de nordiska ländernas specifika förhållanden skulle det vara möjligt att begränsa dessa åtta myter till fem, genom en sammanslagning av de tre första till en *ursprungsmyt* och genom att jag helt enkelt bortser från migrationsmyten, då någon sådan inte existerar i någon påtaglig mening i de nordiska ländernas läroböcker (med undantag för Island och i viss mån Finland). För Sveriges, Norges och Danmarks del gäller snarare en sorts plats-nationspermanens (Grimbergs bok för folkskolan börjar till exempel med en bild av Sveriges riksvapen och rubriken ”Stenåldern”⁷⁰). Vi får då istället denna uppdelning:

1. Ursprungsmyt
2. Frigörelsemyt
3. Guldåldersmyt
4. Nedgångsmyt
5. Återfödelsemyt

För att denna uppdelning ska bli meningsfull måste den dock kombineras med en definition av mytologisering (ovan). Med denna uppdelning skulle det kunna gå att dekonstruera de hänvisningar till ”korrekt”, nationalistisk och icke-nationalistisk historia, som både

⁶⁹ Smith (1986) s. 192.

⁷⁰ Grimberg (1930) s. 5. Han påstår naturligtvis inte att Sverige funnits så länge, men första meningen lyder: ”Hur länge har det bott människor i vårt land?” och symboliken tycker jag är tydlig.

läroboksförfattare och granskare skriver och debatterar kring. Det är en operationalisering av nationalism som kan sprida ljus över de debatter som uppstår kring historia i och om Nordens länder. Särskilt intressant blir den om det går att se förflyttningar från exempelvis en svensk myt till en nordisk.

SKÄRNINGSPUNKTER

Det finns tydliga beröringspunkter mellan nationalism, myter och *olika* historiekulturer. Kopplingen mellan den *historiska* samhörigheten och nationsbegreppet, som det förklaras ovan, är uppenbar. Skärningspunkten skulle kunna definieras som en *historiskt* och *nationellt* grundad identitet.

De som tidigare använt begreppet historiekultur har också poängterat dess tydliga koppling till nationella gemenskaper.⁷¹ Det skulle naturligtvis vara möjligt att prata om en annan typ av historiekultur (arbetarklassens eller adelns, beroende på tidsperspektiv och intresse), men en historiekultur kan inte bli hur liten som helst om det överhuvudtaget ska vara möjligt att undersöka den.⁷² Dessutom är det något påtagligt övergripande i nationella historiekulturer. Exempelvis tar även arbetarklassens historiekultur sig nationella uttryck.⁷³

En mycket tydlig skärningspunkt är den mellan alla tre begreppen (myt, nationalism och historiekultur) i fråga om berättelser av identifierande karaktär. Att förändra synen på nationen med hjälp av, och kanske med utgångspunkten i, historia låter sig göras med hjälp av en förändrad nationell myt. Historien måste inte skrivas om, men berättelserna måste ordnas på ett nytt sätt, med nya utgångspunkter och därmed uppkommer en ny historiekultur. Om en ny historiekultur skapas i förhållande till (eller i motsats till) den/de rådande, så blir jämkningen mellan de tidigare historiekulturerna, själva navet i utarbetandet av nya nationella myter.

På sätt och vis handlar hela min teoretiska utgångspunkt om identitet, om samhällets identitet och hur denna kan förändras med hjälp av historia. Det är där jag tror att föreningarna Nordens historieboksrevision kan förstås. En ny (eller nygammel) identitet kräver ett annat minne, en annan historia, en annan myt, kort sagt en annan historiekultur.

Intressant är också att det i mitt empiriska material finns hänvisningar till olika sorters nationalism; i sin enklaste form uttryckt i "bra" och "dålig" nationalism. Detta måste också problematiseras då det handlar om empiriska kategorier som måste fogas till de teoretiska utgångspunkterna.

SAMMANFATTNING AV TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

Alla teoretiska ansatser är på sätt och vis problematiska på det sättet att samtidigt som begreppen operationaliseras för att öppna upp ett område av mänsklig aktivitet så sätter ansatsen också reglerna för hur detta område ska tolkas. Mina begrepp är inga undantag. Det är dock begrepp som likt teoretiska ansatser i gemen har till uppgift att tolka ett material och ange kriterier för att bedöma detta

⁷¹ Se t ex Dietsch (2006) s. 29-32; Nordgren (2006) s. 19-20; Ammert (2008) s. 25-37; Sniegon (2008) s. 27. Dessa forskare menar inte att en nationell historiekultur är den enda möjliga historiekulturen, men de menar att det är "enklare" att undersöka nationella historiekulturer eftersom nationen är en jämförelsevis stor gemenskap med gemensamt kulturellt innehåll.

⁷² Jag har själv undersökt en politiskt framvuxen historiekultur i min D-uppsats, Elmersjö (2003) "*Arbetarklassen är den enda rätta arvtagaren*" – en studie i socialdemokratisk historiekultur under 1880- och 1890-talen. Även om det inte rör sig om en nationell historiekultur så är det en förhållandevis stor historiekultur eftersom SAP under de tidiga åren försökte samla en väldigt stor grupp människor. Studien visar också hur svårt det är att jämföra historiekulturer – och kanske framför allt att undersöka hur de påverkar varandra – utan ett källmaterial där historia diskuteras på ett mer övergripande plan.

⁷³ Jämför t ex Linderborg (2001). Linderborg visar att Socialdemokraterna skriver in sig själva i en nationell historia.

Den teoretiska utgångspunkten för mitt arbete är som sagt inte färdig, men det finns en problematiserande ram. Denna innebär att jag kommer undersöka de element som bygger upp en nationell myt och den politiska kraft som ligger i producerandet av ny historia. Jag kommer att använda elementen i Smith's "nationella mytologi" och dimensionerna i Rüsens "historiekultur" för att närma mig avhandlingens frågeställningar.

Det empiriska materialet ger mig en ingång genom att det finns ett tydligt motiv i föreningen Norden för det arbete som jag skall undersöka. Nämndernas ledamöter är överens om att en historia skall berättas och den skall berättas utifrån vissa utgångspunkter som är annorlunda jämfört med de utgångspunkter som denna historia har berättats utifrån tidigare.

En annan fråga som jag, med denna teoretiska ingång, hoppas kunna få svar på är hur växelspelet mellan en kognitiv, en politisk och en estetisk dimension av historiekultur tar sig uttryck i en företeelse som föreningarna Nordens historieboksrevision. Till denna fråga hör också kopplingen till historiografen. Föreningarna Nordens historieboksrevision har ju även en spegelbild i den historiografiska utvecklingen där man under perioden 1930-1970 successivt fasade ut den nationella skolan.⁷⁴ Vi ska dock komma ihåg att historiografen inte på något sätt står utanför historiekulturen. Diskussionen kring metodologiska och teoretiska överväganden hos professionella historiker är tvärtom en mycket viktig del av historiekulturens kognitiva dimension.

Jag vet ännu inte hur jag ska förhålla mig till den weibullska och den historie-materialistiska skolans intåg i den historiografiska historien, en parallell utveckling till historieboksrevisionen. Ett problem är att det inte förefaller finnas någon verklig representant för dessa skolor i nämndernas inledande arbete⁷⁵, därför kommer diskussionerna inom nämnderna i stor utsträckning att följa andra, nationella, politiska, linjer.

Frågeställningar

Här presenterar jag de frågeställningar som gäller för hela avhandlingsarbetet. Längre fram presenteras en pilotstudie med "egna" frågeställningar.

De för hela arbetet övergripande frågeställningarna är: *Hur påverkade de nordiska nationella historiekulturerna föreningarna Nordens läroboksrevision och hur påverkade revisionen historiekulturen?* Utifrån dessa frågor går det att ställa en mängd mer preciserade frågor som gäller olika aspekter av revisionen.

Eftersom revisionen måste sättas i en utbildningshistorisk kontext för att det ska gå att dra några slutsatser angående historiekulturer blir tre sådana delfrågor: *Vilka var de enskilda individer som engagerade sig i revisionsarbetet och i vilka andra sammanhang och organisationer fanns förgreningar?, I vilket historiografiskt sammanhang verkade de olika aktörerna? och Vilka var de ideologiska förtecken under vilka revisionsarbetet bedrevs?* Den sista frågan gäller även pedagogiska förtecken; hur påverkade den förändrade och mer internationaliserade synen på pedagogik arbetet?

De mer analytiska spörsmålen kan sammanfattas med följande delfrågor: *Vilka nationella myter tas upp till diskussion? Inom vilken/vilka dimensioner av historiekulturen bedrevs diskussionerna? Var den "sanna" historien en politisk fråga och/eller en vetenskaplig fråga?*

⁷⁴ Odén (1991) s. 154-168 och Ludvigsson (2003) s. 46. Dansk historiografi följer delvis andra linjer. En gräns markeras mellan historism och positivism ända fram till 1960. Jørgensen (2000) s. 118-119. Under mellankrigstiden fanns också en strid mellan en nationellt sinnad historikerkerets kring Aage Friis (ordförande i den danska nämnden från 1933 till mitten av 1940-talet) och en radikalare kring Erik Arup. Nielsen (2000) s. 313.

⁷⁵ Det historiografiska sammanhanget kommer att utvecklas mycket mer. Mycket av tidsandan i Sverige täcks in av Håkan Gunneriusson (2002).

Metod

Den metodologiska ansatsen blir lite olika i de olika frågorna. En nätverksanalys kan förhoppningsvis svara på en del av frågorna angående individerna i nätverket och även på huruvida det går att sätta en ”svensk” etikett på den historiekultur som den svenska nämnden står för (beroende på hur isolerad, alternativt central, gruppen var i förhållande till andra samhällsinstitutioner). En nätverksanalytisk metod kan också vara fruktbar för att besvara frågan om hur hårt knutna de olika nämnderna var till ett större historiografiskt sammanhang i respektive land. Den typen av nätverksanalys kommer främst att göras på den svenska nämnden.

Angående ideologi och historiekultur behöver nätverksanalysen kompletteras med en metod som tar hänsyn till de enskilda medlemmarnas beskrivningar och hållning. Där jag avser att använda en hermeneutisk textanalytisk ingång för att nå deras egen inställning till exempelvis nationalism.

NÄTVERKSANALYS

Den ”sociala miljön” kan beskrivas som relationer mellan interagerande sociala enheter (enskilda människor eller grupper av människor), deras mönster och deras innebörd och omfattning. Ett nätverk är en avgränsad del av denna sociala miljö där kontakternas och interagerandets mönster är särskilt tydligt.⁷⁶ Det bör också poängteras att ett nätverk är kommunikativt, horisontellt och att aktörerna i ett nätverk är beroende av varandra på ett eller annat sätt.⁷⁷

Den allra enklaste beskrivningen av ett socialt nätverk utgår från dess komponenter. Dessa är *noder* och *länkar*. Noderna är helt enkelt sammankopplade med hjälp av länkar till *nätverk*. Dessa begrepp kommer naturligtvis från tekniska nätverk där noderna är exempelvis telefoner och länkarna är telefonledningar. I ett socialt nätverk är noderna *aktörer* och länkarna *relationer*.⁷⁸

Det finns en ganska omfattande diskussion om nätverksanalysen, mycket på grund av att den har spridit sig mellan olika akademiska discipliner och olika definitioner och metodologiska överväganden har därför stötts och blöts i olika sammanhang.⁷⁹ Sociologen Walter W. Powells definition av och diskussion kring begreppet nätverk, som har fått stort genomslag, går ut på att relationerna mellan människor i ett nätverk är horisontella och informella till skillnad från relationerna i andra typer av mänskligt interagerande där relationerna antingen är hierarkiska (i organisationer och företag) eller instrumentella (på en marknad). Dessutom menar Powell att det finns ett stort mått av ömsesidighet som saknas både på marknaden och i den hierarkiska organisationen.⁸⁰ Ett nätverk inbegriper också, enligt Powell, ett visst mått av exkludering. Genom informella regler hindras nykomlingar från att ta sig in i nätverket.⁸¹

Powells förhållningssätt till begreppet har utsatts för kritik.⁸² Främst gäller kritiken det faktum att det är svårt att använda begreppet – så som det definieras av Powell – i studier som rör större grupper av individer. Vidare anses begreppet användas elitistiskt, som om det bara är inom elitgrupper som sociala nätverk kan finnas. Exkluderingen är inte ett särskilt utmärkande drag eftersom många sociala nätverk aktivt försöker expandera.⁸³

⁷⁶ Wasserman & Faust (1994) s. 3-4.

⁷⁷ Fuchs (2007) s. 187.

⁷⁸ Borell & Johansson (1996) s. 14-15.

⁷⁹ En ganska utförlig beskrivning av diskussionen finns i: Hreinsson, & Nilsson (2003) s. 7-32.

⁸⁰ Powell (1991) s. 269.

⁸¹ Powell (1991) s. 273.

⁸² Se exempelvis Hreinsson (2003) s. 20-21.

⁸³ Irene Andersson har framfört denna kritik i sin avhandling: Andersson (2001).

För historiker uppstår också problemet med källmaterialet. För att kunna åskådliggöra ett historiskt nätverk så måste det finnas ett källmaterial som visar de informella reglerna, medlemmarna, medlemmarnas status i förhållande till varandra osv. Det är möjligt att göra om historikern har tillgång till en brevväxling mellan ett antal personer. Sådant källmaterial existerar inte om undersökningen gäller annat än samhällets elit.⁸⁴

För mig är detta ett ganska litet problem eftersom jag inte undersöker en större grupp människor och det är också en elit som ingår i det nätverk jag undersöker. Jag vill inte förstå hela samhället utifrån ett litet urval av människor, utan jag vill förstå de enskilda medlemmarna och deras nätverk, som de facto utgör en elit. Undersökningen utanför denna elit bygger på de tentakler som gruppen har ute i olika delar av det utbildningspolitiska samhället, exempelvis kopplingen till Statens läroboksnämnd, till förlagen och författarna av läroböcker. Att jag sedan anser mig kunna säga något om en nationell historiekultur på basis av detta nätverks diskussioner, säger mer om samhällets (i detta fall historiekulturens) inverkan på individerna än på individernas inverkan på samhället.

Uppenbarligen och inte helt överraskande finns olika typer av sociala nätverk. I denna studie kan Powells beskrivning av nätverket visa sig vara den mer fruktbara. Jag undersöker en elit och det finns ett stort bevarat källmaterial. Även exkluderandet förefaller möjligt att utgå ifrån då inte vem som helst kunde komma in i ett nätverk av professionella utbildare och historiker. Undersökningen måste dock visa att så är fallet. Det kan jag inte bara utgå ifrån.

Ytterligare en aspekt av nätverksanalysens implementering i min studie är huruvida ”mitt” nätverk är ett organisatoriskt eller ett renodlat socialt (individ till individ) nätverk, eller både och. Utbildningshistorikern Eckardt Fuchs har beskrivit en ”organisatorisk” nätverksanalys som en analys av det informella utbytet av information inom en organisation. En nätverksanalys med fokus på ett socialt nätverk fokuserar på så kallade ”peer-groups” (svårt att översätta med ’kamratkrets’ eller ’krets av likasinnade’, då den egentliga betydelsen är en kombination av dessa).⁸⁵ Detta utgör till viss del ett problem för min studie då det är svårt att kategorisera nätverket som utgörs av historikerna och historielärarna i föreningarna Nordens historiska facknämnder i denna dikotomi. De är utan tvekan en ”peer-group”, men de är också en del i en institutionaliserad verksamhet. Exempelvis fattas beslut på ett tydligt formellt sätt vid möten med ordförande och sekreterare och besluten upptecknas i ett protokoll. Samtidigt är det inte på något sätt ett krav att alla ska vara närvarande och de flesta beslut förefaller fattas med konsensus och intrycket är helt klart att det handlar om en formalisering av en informell verksamhet.

Flera av frågetecknen är av empirisk art och svaren kommer förhoppningsvis när undersökningen av källmaterialet har gjorts grundligare.

TEXTANALYS

Jag kommer i läsningen av texter som gjorts inom och utom ramen för föreningarna Nordens historiska facknämnder, av nämndernas medlemmar att tillämpa ett inkännande förhållnings-sätt. Det innebär att texterna själva får skapa empiriska kategorier som kanske går utanför de teoretiska ansatserna. Detta blir naturligtvis särskilt viktigt när det gäller ideologin som låg bakom nämndernas arbete. Där måste källmaterialet självt få skapa kategorier istället för att forskaren sätter etiketter på dem. Efterhand kommer det förhoppningsvis att bli möjligt att kliva utanför nämnderna och kritiskt, och med det teoretiska ramverket i bakhuvudet, granska de motiv och ideologier som ligger bakom hållningen och till syvende och sist det agerande som nämnderna står för. Självklart ska metoden betraktas från den teoretiska utgångspunktens synvinkel. Exakt hur textanalysen ska gå till är jag i detta läge inte helt klar över. En stor

⁸⁴ En längre diskussion angående detta förs i Hreinsson & Nilsson (2003) s. 24-28.

⁸⁵ Fuchs (2007) s. 187-188.

mängd text skall gås igenom och min tolkning av dessa texter kommer utgöra avhandlingens huvudresultat, därför är textanalysens inriktning av stor vikt.

PILOTSTUDIE

I denna pilotstudie är det min ambition att visa att de metodologiska och teoretiska ansatserna är användbara. Frågeställningarna för pilotstudien är:

- Hur var den svenska nämnden konstituerad över tid (vem satt i den och när)?
- Vilka var (några av) de konkreta frågor som nämnderna inte var överens om?
- Går det att härleda dessa till nationella myter och historiekulturella utgångspunkter?

Den första frågan är ett försök att åtminstone pröva delar av metoden nätverksanalys. Det ligger i sakens natur att denna metod inte går att pröva i någon större utsträckning eftersom metoden förutsätter ett stort material. Jag kommer dock att lägga fram en del uppgifter som jag har fått fram i avsnittet nedan kallat *Nätverket*.

Nätverket

Figur 1: Översiktsbild av medlemskap i den svenska historiska facknämnden över tid

Medlemmar	1932	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1987
Nils Herlitz												
Wilhelm Carlgren												
Rickard Agvald												
Sven Grauers												
Sven Tunberg												
Nils Ahnlund												
Ingvar Andersson												
Ivar Seth												
Gunnar Ander												
Nils Forsell												
Gösta Aldener												
Folke Lindberg												
Jean Göransson												
Nils Andrén												
Åke Landqvist												
Birgitta Ericsson												
Bengt Ohlson												
Tomas Hammar												
Helge Lundin												
Lennart Sjöstedt												
Inga Löwdin												
Harald Sundberg												
Sulo Huovinen												

Källor: Protokoll från historiska facknämndens möten, *F10A:1-9, Handlingar rörande historiska facknämnden* samt *A5:2-11, Protokoll från nämnderna*, Föreningen Nordens arkiv (FNA), Riksarkivet (RA).

Figur 1⁸⁶ ovan, visar personerna i föreningen Nordens svenska historiska facknämnd och mellan vilka år dessa var medlemmar. Mörkare markering innebär ordförandeskap. Nämndens arbete låg (i princip) nere under andra världskriget. Visualiseringen av nämndens ledamöter över tid visar att det kan urskiljas tre *olika* nämnder. En första som verkade mellan 1932 och

⁸⁶ Uppgifterna om medlemskap i tabellen är hämtade från; Protokoll från historiska facknämndens möten, *F10A:1-9, Handlingar rörande historiska facknämnden* samt *A5:2-11, Protokoll från nämnderna*, Föreningen Nordens arkiv (FNA), Riksarkivet (RA). I en del fall finns inga exakta uppgifter som visar inträde och utträde ur nämnden och i dessa fall bygger tabellen på uppskattningar baserade på närvaro i nämndens möten.

mitten av 50-talet; en andra från mitten av 50-talet till mitten av 70-talet; och en tredje från mitten av 70-talet till slutet av 1980-talet. Om vi tänker oss en första övergångsperiod mellan 1950 och 1956 samt en andra övergångsperiod mellan 1970 och 1976⁸⁷ så får vi fram att bara fyra av 23 ledamöter verkar under mer än en period (Sven Grauers, Rickard Agvald, Gunnar Ander och Nils Andrén) och ingen verkar under mer än två perioder. Det är också ”övervintrarna” som blir ordförande i facknämnden (bortsett från Agvald). Vi har däremot stabila medlemmar om fyra till åtta personer som sitter *tillsammans* i över tio år i tre omgångar.

Är de fyra ”övervintrarna” nyckelpersoner? Så behöver det inte alls vara. Exempelvis omtalas att redan omnämnde Wilhelm Carlgren (som i denna uppställning inte är någon man lägger märke till) var ”eldsjälen” i arbetet.⁸⁸ Rickard Agvald och Nils Andrén är, förutom närvaro på möten, nästan osynliga i materialet (Andrén blir förstas synlig när han på 80-talet blir ordförande, medan Agvald inte verkar existera någon annanstans än i närvaroförteckningen i protokoll⁸⁹), detta trots att de är medlemmar under absolut längst tid: Agvald under mer än 40 år och Andrén under mer än 30 år. När det gäller nätverk och medlemskap i nämnden så är det också vanskligt att dra slutsatsen att en person försvann från nätverket bara för att denne lämnade nämnden. Som exempel på motsatsen kan nämnas att Wilhelm Carlgren hjälpte nämnden med att ge ut en nyutgåva av *Nordens historia i nordiska skolor* 1957, då han inte längre satt i nämnden.⁹⁰

Även om vi skall vara försiktiga med att på basis av närvaro och medlemskap i nämnden dra några vittgående slutsatser om genomslag och verkan på nämndernas riktning, så är det ur ett nätverksanalytiskt perspektiv intressant att så många börjar och slutar nästan samtidigt. Även om det finns personer som borgar för kontinuitet så finns fog för att påstå att det i varje tid finns tydliga och avgränsade nätverk där personerna i nämnden under en given tid ingår.

Vidare är det naturligtvis också intressant att se att av de 23 ledamöter som satt i nämnden (det kan finnas fler, eftersom jag ännu inte har fyllt ut alla luckor i källmaterialet) så var bara två (Birgitta Ericsson och Inga Löwdin) kvinnor. Detta var ett oerhört manligt projekt. Den första kvinnan kommer inte in i nämnden förrän i början av 1970-talet.⁹¹

Att Wilhelm Carlgren var en central gestalt i detta arbete från början är också tydligt i protokollen från styrelsemöten i föreningen Norden när granskningsnämnden skall sammansättas. Nils Herlitz får uppdraget (förmodligen som den mest meriterade historikern i föreningen Nordens styrelse) att leda arbetet i den svenska ”granskningskommittén”. Dock

⁸⁷ Båda dessa perioder präglades av instabilitet och ett ganska litet utbyte mellan nämnderna i de olika länderna. Carlgren (1957) s. 16 när det gäller perioden 1946-1956 och diverse protokoll från 1970-1978 i bl a A5:10-11 och F10A:5, FNA, RA, när det gäller perioden 1970-1976 då också en ”samhällsvetargrupp” bildades i svenska nämnden för undersökning av samhällskunskapsböcker.

⁸⁸ Herlitz (1965) s. 205 och Vigander (1966) s. 6. Haakon Vigander var för övrigt medlem i den norska nämnden från starten 1932/1933, ordförande från 1958 och avslutade inte karriären i nämnden förrän i början av 1970-talet, då han var över 75 år. Det mesta kring läroboksgranskningens historia är, som sagts, skrivet av honom.

⁸⁹ Agvald skrev också en kort artikel i *Pedagogiskt forum* (Göteborg) 1936 där han sammanfattade vad som hade gjorts. Agvald (1936).

⁹⁰ Carlgren (1957) s. 5.

⁹¹ I den finska nämnden fanns det dock en kvinna med från 1932 och i den norska nämnden som gick igenom *egna* läroböcker med start 1919 fanns pedagogen och fredsaktivisten Anna Rogstad med. Carlgren; Cederberg; Kretzschmer & Vigander (1937) s. 11. Överhuvudtaget verkar det som om kvinnor var mer synliga när det gällde ”fred”, men när saken började gälla ”historia” så tog männen över. Det finns dock ett inval av en folkskollärarinna, som skulle förstärka anknytningen till folkskolan, i den svenska nämnden ”redan” 1955, men hon kom av okänd anledning aldrig in i nämnden. Av protokollet måste man dra slutsatsen att hon tackade nej, då det står: ”Därest [hon] accepterade, då skulle [hon] anses vald”. ”Protokoll fört vid sammanträde med arbetsutskottet i föreningen Nordens centralstyrelse torsdagen den 20 januari 1955” A5:2, *Nämndernas protokoll*, FNA, RA.

vill styrelsen att Herlitz (kanske på förslag från Herlitz själv) ”å styrelsens vägnar förhandla med lektor Carlgren rörande hans medverkan vid kommitténs blivande arbete.”⁹²

Anledningen till detta torde vara att Carlgren redan gjort sig ett namn inom historieboksrevision då han författade den svenska delen av rapportboken *Report on nationalism in history textbooks*.⁹³ Att han dessutom var baserad i Stockholm lär inte ha talat emot honom om vi tittar på den första nämndens sammansättning utifrån ett geografiskt perspektiv. Alla i den var nämligen baserade i Stockholm: Grauers som docent i historia och Herlitz som professor i statsvetenskap, båda vid Stockholms högskola. Carlgren var lektor på Norra Latin medan Agvald var överlärare på Sofia folkskola (senare rektor), också i Stockholm.⁹⁴ Carlgren förefaller dessutom redan ingå i ett nordiskt nätverk då han tillsammans med en finsk kollega författade ”ett par” resolutioner vid det *tredje nordiska historielärarmötet* 1931.⁹⁵

Nämnden var mellan 1932 och 1954 ett manligt Stockholmsprojekt med starka kopplingar till akademien och ganska svaga kopplingar till skolan. Nämndledamöterna har dock i olika omgångar haft starka kopplingar till historiedidaktiska nätverk som *Historielärarnas förening* där Nils Ahnlund, Sven Grauers och Gunnar Ander var ordförande under olika perioder och många av ledamöterna i nämnden skrev också i *Historielärarnas förenings årsskrift*.⁹⁶ Tre av nämndens ledamöter var också redaktörer för *Historisk tidskrift*.⁹⁷ En mycket kort redogörelse för historiografiska förtecken i nämnden visar att Harald Hjärnes (statsidealistiska) seminarium i Uppsala är välrepresenterat och det sker också en viss återväxt där. Från Hjärnes seminarium kom Nils Ahnlund, Nils Herlitz och Sven Tunberg. Folke Lindberg var elev till Nils Ahnlund⁹⁸ och övertog också dennes uppgifter som professor i stadshistoria vid Stockholms högskola.⁹⁹

Det synes också som om nätverket förlorar mycket av sina tentakler in i universitetsvärlden och i historieämnets finrum vid mitten av 1950-talet. Efter detta kommer fler lärare (adjunkter och en del lektorer) och färre professorer att arbeta i nämnden. Detta kan också kopplas till pedagogikens utveckling och det går att utläsa en liknande förändring hos exempelvis författarna i *Historielärarnas förenings årsskrift*. Även där är det främst historiker och inte historielärare som är *synligt* engagerade före 1960-talet.¹⁰⁰

Generellt i hela Norden så går det att skönja en liknande utveckling. I början har arbetet förgreningar på hög nivå för att sedan mer bli en fråga för lärare själva. I Norge startade t ex arbetet med både fredspristagare (Christian Lange, Nobels fredspris 1921) och regeringsmedlemmar (Halvdan Koht, utrikesminister 1935-1940).

⁹² ”Protokoll, hållet vid sammanträde med Föreningen Nordens STYRELSE, den 11 oktober 1932”, A1:7, Protokoll, FNA, RA

⁹³ Carlgren & Danielsson (1928) s. 218-225. Carlgren var också redaktör för nämnda skrift.

⁹⁴ Efter 1945 kommer dessutom ytterligare två professorer (varav en rektor) vid Stockholms högskola in i nämnden; Nils Ahnlund och Sven Tunberg. Det var i någon mening en praktisk fråga att nämndens ledamöter var baserade i Stockholm. När Ivar Seth avslutar sin korta session i nämnden 1954 så konstateras att det beror på att han flyttat till Karlstad. ”Arbetsutskottets protokoll 20/1 1955”, A5:2, FNA, RA.

⁹⁵ Carlgren; Cederberg; Kretschmer, & Vigander (1937) s. 8-9.

⁹⁶ Exempelvis, Grauers, Ander, Seth, Ahnlund och från den norska resp. finska nämnden Haakon Vigander och Axel Mickwitz. *Historielärarnas förenings årsskrift* 1942-1979

⁹⁷ Sven Tunberg, Nils Ahnlund och Sven Grauers.

⁹⁸ Behöver dock inte betyda så mycket då Ahnlund inte var känd för att ha ”elever”. Gunneriusson (2002).

⁹⁹ Odén (1991) s. 154-168.

¹⁰⁰ Mats Hellenius (vid Högskolan i Dalarna) pågående forskning om förändring och kontinuitet i *Historielärarnas förenings årsskrift* 1942-2004.

Revision

I ljuset av det avhandlade teorikapitlet och de frågeställningar som detta utmynnat i så blir en av mina huvuduppgifter att skapa empiriska kategorier av de sakfrågor som nämnderna, ur ett nationellt och nordiskt perspektiv anser vara viktiga och i slutändan hänföra dessa till manifesterandet av nationella myter inom respektive historiekultur, samt sammanförandet av dessa till en begynnande nordisk historiekultur.

I detta avsnitt av pilotstudien ska jag göra ett försök att göra just detta med några få uttalanden från den svenska nämnden och från nämnderna tillsammans, endast för att visa på de teoretiska ingångarnas potential och problem.

Angående källmaterialet bör det först klargöras att den som väntar sig en känslomässigt högt uppskruvad nivå kommer att bli besviken. Revisionen genomfördes i samförstånd och det som sedan skrevs var också i vissa fall i *alla* nämndernas namn. Därav kommer att det är en mycket försiktig ton som anslagits i källmaterialet. Nämnderna har ett gemensamt mål: jämkning och kompromisser kommer att vara en mer påtaglig och frekvent hållning än känslomässiga utbrott.

Som empiriskt material använder jag den första av tre böcker som föreningarna Norden skrev tillsammans angående vad man inte riktigt var överens om: *Omstridda spörsmål i Nordens historia I*, redigerad av Wilhelm Carlgren (från den svenska historiska facknämnden), Knud Kretzschmer (från den danska), Axel Mickwitz (från den finska) och Haakon Vigander (från den norska)¹⁰¹ samt det svenska svaret på den norska nämndens "sammanfattande dom". Denna "dom" skrevs som ett slags kollektiv recension av de svenska läroböckerna som den norska nämnden granskade under 1933.

I detta svar till den norska nämnden skrev den svenska nämnden angående uppgiften att revidera läroböcker som sådan (det var med stor sannolikhet Wilhelm Carlgren som skrev¹⁰²):

Vi önska medverka till undanröjande av all tänkbar aggregat[s]ivitet i lärobokslitteraturen. Men icke mindre viktiga äro de svenska historiska läroböckernas underlåtenhetssynder mot grannfolken och då framför allt det norska i fråga om tiden före 1814.¹⁰³

Vidare deklarerar också nämnden att den är enig med den norska nämndens ordförande, professor Halvdan Koht, i fråga om en önskvärd förskjutning från politisk historia till kulturhistoria, men påpekar att de inte är motsatser utan att "det förra snarare [utgör] ett specialfall av det senare."¹⁰⁴ Dock poängteras att en sådan förskjutning skulle kräva en fullständig omskrivning av alla läroböcker med statsmaktens historia som fokus (det vill säga *alla* läroböcker). Den fortsatta skrivningen lyder:

[E]n omstuvning av det hävdvunna historiska stoffet [...] är [blott icke] läroböckernas sak utan också forskarnas. Det nya kan och bör endast komma gradvis under tjänlig avvägning. [...] Den norska nämnden, som med rätta skjutit fram 'det nationella och särpräglade' i eget land, är säkerligen villig understryka egenarten i de nordiska samhällsförhållandena överhuvud och förorda någon slags parallellbehandling av dem.¹⁰⁵

De två parallella spåren är nästan övertydliga i citatet. Det finns en särpräglad nordisk historia som måste berättas, men det finns också i alla länder en egen *nationell* historia, som inte får

¹⁰¹ *Omstridda spörsmål i Nordens historia I* (1940).

¹⁰² *Nordens läroböcker i historia* (1937) s. 211. ; "Protokoll vid sammanträde med Föreningarna Nordens kommitté för historieundervisningen i Stockholm 17-18 dec. 1933", F10A:2, *Handlingar rörande historiska facknämnden*, FNA, RA, § 2.

¹⁰³ "Till Norges facknämnd för granskning av historiska läroböcker – den 'sammenfattende dom'", F10A:1, *Handlingar rörande historiska facknämnden*, FNA, RA, s. 2.

¹⁰⁴ "Angående den sammenfattende dom", F10A:1, FNA, RA, s. 2.

¹⁰⁵ "Angående den sammenfattende dom", F10A:1, FNA, RA, s. 3.

skjutas åt sidan. Det finns en tydlig tveksamhet i hållningen till nordisk historia, men med nordism, nationalism och historiekultur i en sammanhållen förklaringsmodell, blir tankegodset något klarare.

Det finns också en gemensam tro på historievetenskapen och att hjälp skall komma därifrån när det gäller införandet av en mer ”folklig” historia, som skulle underlätta förståelse mellan folken mer än undervisning om statsmakterna, då dessa under långa tider legat i krig med varandra. Jag tolkar detta som ett försök att ta bort berättelser utan att lägga till nya förrän historievetenskapen kommit längre och kan erbjuda alternativa berättelser. Historiekulturens kognitiva dimension stoppar alltså upp dess politiska och estetiska. Det måste via vetenskap fastställas en trolig sanning om folkens djupare kulturella rötter innan ”monumentet” kan resas.

Den svenska nämnden vänder också normmännens invändningar till den svenska nationella mytens fördel, vilket kan tolkas som en försvarsposition i förhållande till den norska nämndens invändningar mot svenska läroböcker och svensk syn på historien. Följande citat belyser detta:

Den norska nämnden finner ett separatomnämmande av Norge särskilt önskvärt, när uppgörelser i krig och fred mellan de danska och svenska storstaterna avhandlas. Det var ju – säger man – gång på gång norska bygder, som svenskarna härjade, norska provinser, som de vunno [...]. Den svenska nämnden vill till dessa erinringar uttala, att särskilda omnämmanden av dessa norska inslag synas så mycket lämpligare, som man därigenom å ömse sidor bättre skall förstå det instänga läge, ur vilket i sextonde och sjuttonde seklen den svenska staten drevs ut på expansionspolitik.¹⁰⁶

Myten om det storsvenska väldet (den svenska ”guldåldern”) som en nödvändig lösning på ett instängt problem får här ytterligare stöd, från oväntat håll. Den norska nationella myten stöds av den svenska och tvärtom.

Att de nationella myterna stöder varandra ger också möjligheter att se den politiska potentialen i att inkorporera en annan nations nationella myt i sin egen historiekultur. Det finns ytterligare legitimitet att hämta för svenskt agerande på 1600-talet, i den norska nationella myten. Den svenska myten bekräftar också den norska i detta samspel, vilket går att hänföra till en kognitiv dimension av den norska historiekulturen. Genom att ösa ner också historien om svenskarnas utsatta läge och de därmed förknippade anfällen på den norska delen av Danmark-Norge i sin historiekultur så bekräftas de kognitiva och sanningsbekräftande inslagen i den norska nationella berättelsen.

Den norska nämnden vill också att, framför allt Danmark, men även Sverige ska skriva ”Danmark-Norge” mellan 1536 och 1814, istället för ”Danmark”.¹⁰⁷ Detta blir en tämligen självklar fråga för upprätthållandet av en norsk nationell myt. I den norska myten ingår att landet är urgammalt och sedan dess alltid har haft en egen identitet. Det innebär att framför allt ursprungsmyten är hotad av att ”det norska” faller ur historien under en period. Det blir ett brott i nationens historiska tråd från det förflutna. Norges ingående i de danska och svenska våldena under ca 700 år kan tolkas som en del av nedgångsmyten.¹⁰⁸ Kontinuiteten för den norska nationen blir avbruten i och med att namnet Norge försvinner ur historieböckerna under flera århundraden.

När unionen mellan alla tre länder (eller ur ett 1900-talsperspektiv, alla *fem* nordiska länder) diskuteras, blir en del nordistiskt tänkande aktuellt. Den svenska nämnden vill

¹⁰⁶ ”Angående den sammenfattende dom”, *F10A:1*, FNA, RA, s. 5.

¹⁰⁷ ”Angående den sammenfattende dom”, *F10A:1*, FNA, RA, s. 5.

¹⁰⁸ Den nationella myten tenderar att förändras eftersom nya situationer uppstår. Myten om Norges befrielse kan förläggas till 1905, men också till 1814, Medeltiden eller Vikingatiden beroende på var projektet ”Norge” befinner sig. Detta visar också ganska tydligt att ”nationell myt” i Smiths tappning är viktigt, men otillräcklig för att förstå hur historia förändras.

poängtera Norges och Sveriges ”gemensamma opposition mot den danska överhögheten under unionen”.¹⁰⁹

I *Omstridda spörsmål i Nordens historia I* avhandlas också Stockholms blodbad. Bokens upplägg grundar sig i olika problematiska teman som upptäckts under revisionen. Poängen hade ju hela tiden varit att avlägsna felaktigheter angående grannfolkens historia, men när historikerna inte är överens, eller när de inte vet, hur ska man göra då? I boken *Omstridda spörsmål...* går forskningen kring dessa omstridda teman igenom för att tjäna som källa för läroboksförfattare.¹¹⁰

I anslutning till temat ”Nordiska unioner 1380-1523” var *Kalmarbrevet* (*Unionsbrevet* är mig veterligt mer etablerat på svenska medan *Kalmarbrevet* då syftar på både *unions-* och *kröningsbrevet*) och Stockholms blodbad de frågor som vållade problem för nämnderna.

När det gäller Stockholms blodbad kunde två grupper av forskare urskiljas. Problemet beskrevs som varande av källkritisk natur.¹¹¹ Det är dock mycket tydligt att skiljelinjen går mellan danska historiker och nationellt sinnade svenska historiker. Redan från början slås två saker fast: danska och svenska historiker är eniga om att Stockholms blodbad var ett våldsdåd av värsta sort och man är överens om antalet dödsoffer. De två grupperna, med olika inställning, bestod av de som ansåg det bevisat att blodbadet var en kätteriprocess framdriven av (svensken) Gustav Trolle och en del i en inrikespolitisk maktkamp. Den andra gruppen ansåg att Kristian II använde en mindre inrikespolitisk strid för att göra upp med Sturepartiet.¹¹² Oavsett de källkritiska ingångarna i striden är det omöjligt att undvika den nationalistiska mytologiseringspotentialen för denna historia. Den har naturligtvis också utnyttjats i svenska läroböcker i större eller mindre utsträckning i alla tider.¹¹³

Det intressanta här är varken den källkritiska striden eller vad som verkligen hände den 8/11 1520. Det viktiga är hur de olika berättelserna passar in i en nationell myt och i en nationell eller nordisk historiekultur samt, i förlängningen, hur detta förändras under 1900-talet. Boken om de omstridda spörsmålen vill främst åskådliggöra de olika ståndpunkterna, men i den processen blir också vikten av att ”det blir rätt” uppenbar. Det som är rätt är allt som visar på ”onationell” historieskrivning och saklig diskussion utifrån ett nordiskt perspektiv. Det förefaller i störst utsträckning vara ett projekt inom den kognitiva dimensionen av historiekulturen i Norden, det ska diskuteras och bevisas med vetenskapliga metoder vad som verkligen hände, så att det inte blir fel. Eftersom just den diskussionen också fanns mellan svenska forskare framträder dock en politisk dimension i och med att diskussionen togs mellan nationella grupper: svenska historiker ”mot” danska.

Alla exempel jag tagit upp anser jag visar på en vilja att mötas, men mötet sker fortfarande under nationella historiska fanor. Historien för svenskar måste visa hur nödvändig svensk politik har varit i bevarandet av det som är svenskt, men samtidigt vill man sträcka ut en hand där det är möjligt, utan att göra avkall på något svenskt historiskt viktigt. Där brister i svensk framställning poängteras vill den svenska nämnden använda invändningarna för att göra den svenska nationella myten tydligare.

Kan detta utgöra grundstenarna i ett trevande efter en ny (alternativt nygammal) nationell myt om Norden? Det är inte omöjligt, men naturligtvis behövs mer studier på större material.

¹⁰⁹ ”Angående den sammenfattende dom”, *F10A:1*, FNA, RA, s. 5.

¹¹⁰ *Omstridda spörsmål i Nordens historia I*, (1940) s. 5.

¹¹¹ *Omstridda spörsmål* (1940) s. 57 och 74.

¹¹² *Omstridda spörsmål* (1940) s. 74-75. Denna diskussion känns naturligtvis igen i Sverige då L. Weibull och G. Carlsson hamnade på olika sidor i denna ”källkritiska strid”. För övrigt lanseras dessa båda som huvudkombattanter även i frågan om ”Kalmarbrevet”, *Omstridda spörsmål* (1940) s. 43.

¹¹³ Se till exempel Tingsten (1969) s. 154. I Grimsbergs lärobok för folkskolan är det påtagligt. Grimberg (1930) s. 88-91.

Dimensionerna i historiekulturen som blir synlig i detta källmaterial är svårare att analysera på så korta och sammanhangslösa utdrag ur skrifter. Det kan dock bli möjligt att göra på ett större material.

Kort (och högst osäkert) kan sägas att det framför allt är i den politiska dimensionen som nämnderna strävar efter förändring av historiekulturen (de har ett uttalat, politiskt, mål med sitt arbete). Detta får sedan konsekvenser även i den kognitiva dimensionen (som är mer rumsren att bråka om, som till exempel i den källkritiska striden angående Stockholms blodbad) och i den estetiska dimensionen. Den sistnämnda visar sig tydligast i själva upplägget av berättelserna som nämnderna eftersträvar. Till exempel verkar det som om fokus för diskussionerna ligger på händelser och inte processer. Detta kan tolkas som ett estetiskt val. Överhuvudtaget är den estetiska dimensionen ganska nära kopplad till den didaktiska. Hur göra berättelser som är enkla att ta till sig? Det förefaller inte vara genom fokus på processer. Det uttrycks också invändningar mot att ändra fokus i läroböckerna för snabbt då berättelserna inte kan mötas av en förförståelse. Den svenska nämnden pekar i den riktningen, men med argumentet att "forskningen" måste gå före, innan perspektivet kan bytas. Där ses en fokusering både på det kognitiva och på det estetiska.

REFERENSER

Otryckta källor

RIKSARKIVET (RA)

Föreningen Nordens arkiv (FNA)

A1:1-7 Protokoll

A5:2-11 Nämndernas protokoll

F10A:1-9 Handlingar rörande historikernämnden

Tryckta källor

OFFICIELLT TRYCK

Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima Riksdagen i Stockholm år 1920, motioner

Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima Riksdagen i Stockholm år 1920, utskottens utlåtanden

Riksdagens protokoll vid lagtima Riksmötet år 1920, andra kammaren

LÄROBÖCKER

Grimberg, Carl (1930) *Sveriges historia för folkskolan II*, (åttonde upplagan) Stockholm: Norstedts

Grimberg, Carl (1936) *Sveriges historia för folkskolan II*, (elfte upplagan) Stockholm: Norstedts

PERIODIKA

Historielärarnas förenings årsskrift 1942-1979

PUBLIKATIONER

1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (1994) Skolverket, tillgänglig:

<http://skolnet.skolverket.se/pdf/skolfs1994-2s.pdf> (2008-11-06)

Agvald, Rickard (1936) "Nordens länder granska varandras historiska läroböcker", *Pedagogiskt forum*, Göteborg

Ahnlund, Nils (1956) *Tradition och historia*, Stockholm: Norstedts

Carlgren, Wilhelm (1918) "Det nationella i undervisningen" i *Svensk Tidskrift* 1918

Carlgren, Wilhelm (1929) "Kriget i skolan – nationalism och pacifism i historieundervisningen" i *Nordisk tidskrift* 1929

Carlgren, Wilhelm (1945) *Nordens historia i nordiska skolor*, Nordens serie nr. 14, Stockholm: Föreningen Norden

Carlgren, Wilhelm (1957) *Nordens historia i nordisk skola och forskning*, Nordens serie nr. 31, Stockholm: Föreningen Norden

- Carlgren, Wilhelm; Cederberg, A.R.; Kretschmer, Knud & Vigander Haakon (1937) "Innledning" i *Nordens läroböcker i historia – ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder*, Föreningarna Nordens historiska publikationer I, Helsingfors: Föreningarna Norden
- Carlgren, Wilhelm & Danielsson, Carl (1928) "Sweden – Sverige" i *Report on nationalism in history textbooks*, Wilhelm Carlgren (red.), Universal Christian Conference on Life and Work & World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches, Stockholm: Magn. Bergvalls förlag
- Carlgren, Wilhelm & Söderberg, Verner (1928) "Introduction" i *Report on nationalism in history textbooks*, Wilhelm Carlgren (red.), Universal Christian Conference on Life and Work & World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches, Stockholm: Magn. Bergvalls förlag
- Föreningen Norden (1922) "Den nordiske samarbeide og historieundervisningen – Meddelelse fra foreningen Norden" i *Den høiere skole*, 1922:8
- Herlitz, Nils (1965) *Tidsbilder – upplevelser sedan sekelskiftet*, Stockholm: Norstedts
- Moore, F.C. & Wallasey, M.A. (1928) "England" i *Report on nationalism in history textbooks*, Universal Christian Conference on Life and Work & World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches, Stockholm: Magn. Bergvalls förlag
- Nordens läroböcker i historia – ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder* (1937) Föreningarna Nordens historiska publikationer I, Helsingfors: Föreningarna Norden
- Omstridda spörsmål i Nordens historia I*, (1940) Wilhelm Carlgren, Knud Kretschmer, Axel Mickwitz & Haakon Vigander (red.), Föreningarna Nordens historiska publikationer II, u.o: Föreningarna Norden
- Refsdal, I.A. (1919) "Hvad svenske studenter skal vite om 1814 og 1905" i *Den høiere skole* 1919:8
- Report on nationalism in History Textbooks* (1928) Wilhelm Carlgren (red.), Universal Christian Conference on Life and Work & World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches, Stockholm: Magn. Bergvalls förlag.
- Vigander, Haakon (1961) "Foreningerne Nordens historiske fagnemnders granskningsarbeid" i *Historielärarnas förenings årsskrift 1960-1961*
- Vigander, Haakon (1966) *Vad skall vi veta om varandra? – nordisk läroboksgranskning*, Förbundet Pohjola-Nordens upplysningsskrifter nr. 4, Helsingfors: Föreningen Pohjola-Norden (på norska 1964)
- Vigander, Haakon (1967) "[History] Textbook Revision in the Nordic Countries" i *History Teaching and History Textbook Revision*, Otto-Ernst Schüddekopf (red.), Strasbourg: Council for Cultural Cooperation of the Council of Europe

Litteratur

- Ammert, Niklas (2008) *Det osamtidas samtidighet – historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*, Lund/Uppsala: Sisyfos förlag
- Anderson, Benedict (1992) *Den föreställda gemenskapen – reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos (orig. engelska 1983)
- Andersson, Irene (2001) *Kvinnor mot krig – aktioner och nätverk för fred 1914-1940*, Lund: Historiska institutionen, Lunds universitet
- Andersson, Jan A. (1991) *Idé och verklighet – Föreningarna Norden genom 70 år*, Stockholm: Föreningen Norden
- Andersson, Jan A. (1994) *Nordiskt samarbete – aktörer, idéer och organisering 1919-1953*, Lund Political Studies 15, Lund: Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet
- Andolf, Göran (1972) *Historien på gymnasiet – undervisning och läroböcker 1820-1965*, Stockholm: Esselte studium
- Andolf, Göran (1985) "Nationalism och objektivitet i historieböckerna" i *Att vara svensk – Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 12-13 april 1984*, Stockholm: Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademi
- Aronsson, Peter (2000) "Historiekultur i förändring" i *Makten över minnet – historiekultur i förändring*, Peter Aronsson (red.), Lund: Studentlitteratur
- Aronsson, Peter (2002) "Historiekultur, politik och historievetenskap i Norden" i *Historisk tidskrift* 2002:2
- Axelsson, Erik (2004) "Historia i bruk och medvetande – en kritisk diskussion av två historiografiska begrepp" i *En helt annan historia – tolv historiografiska uppsatser*, Samuel Edquist, Jörgen Gustafson, Stefan Johansson & Åsa Linderborg (red.), Opuscula Historica Upsaliensia 31, Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet
- Axelsson, Erik (2006) *Historien i politiken – historieanvändning i norsk och svensk EU-debatt 1990-1994*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia nr. 226, Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet
- Borell, Klas & Johansson, Roine (1996) *Samhället som nätverk – om nätverksanalys och samhällsteori*, Lund: Studentlitteratur

- Dietsch, Johan (2006) *Making sense of suffering – holocaust and holodomor in Ukrainian historical culture*, Lund: Historiska institutionen, Lunds universitet
- Echoes of the Holocaust – Historical Cultures in Contemporary Europe* (2003) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), Lund: Nordic Academic Press
- Elmersjö, Henrik (Åström) (2003) "Arbetarklassen är den enda rätta arvtagaren" – en studie i socialdemokratisk historiekultur under 1880- och 1890-talen, opublicerad D-uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet
- Enefalk, Hanna (2008) *En patriotisk drömvärld – musik, nationalism och genus under det långa 1800-talet*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia nr. 234, Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet
- Eriksen, Thomas Hylland (1996) *Historia, myt och identitet*, Stockholm: Bonnier Alba
- Eriksen, Thomas Hylland (2007) *Etnicitet och nationalism*, Göteborg: Nya Doxa (orig. engelska 1993)
- Från fysiskt nödhjälpsarbete till kulturell upplysningsverksamhet i folkförsoningens tjänst, sommaren 1925, Genève – Edinburgh – Stockholm*, (1926), Stockholm: Svenska skolornas fredsförening
- Fuchs, Eckhardt (2007) "Networks and the History of Education" i *Pedagogica Historica*, volym 43:2 Special Issue: Networks and the History of Education, Eckhardt Fuchs, Daniel Lindmark & Chrisoph Lüth (red.)
- Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran (2002) *Nordens Medelhav – Östersjöområdet som historia, myt och projekt*, Stockholm: Natur & kultur
- Gunneriusson, Håkan (2002) *Det historiska fältet – svensk historievetenskap från 1920-talet till 1957*, Uppsala: Uppsala universitet
- Gustafsson, Harald (2002) "The Eight Argument – Identity, Ethnicity and Political Culture in the Sixteenth-Century Scandinavia", i *Scandinavian Journal of History*, 2002:27
- Hall, Patrik (1998) *The Social Construction of Nationalism – Sweden as an Example*, Lund: Lund University Press
- Hayes, Carlton J.H. (1926) *Essays on nationalism*, New York, NY, USA: Macmillian
- Hobsbawm, Eric J. (1990) *Nations and nationalism since 1780 – programme, myth and reality*, Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Holmén, Janne (2006) *Den politiska läroboken – bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia nr. 221, Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet
- Hreinsson, Einar (2003) *Nätverk och nepotism – den regionala förvaltningen på Island 1770-1870*, Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet
- Hreinsson, Einar & Nilsson, Tomas (2003) "Introduktion" i *Nätverk som social resurs – historiska exempel*, Einar Hreinsson & Tomas Nilsson (red.), Lund: Studentlitteratur
- Janfelt, Monika (2005) *Att leva i den bästa av världar – föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933*, Stockholm: Carlssons
- Janfelt, Monika (2005) *Att leva i den bästa av världar – föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933*, Stockholm: Carlssons
- Jensen, Bernard Eric (1997) "Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik" i *Historiedidaktik*, Christer Karlegård & Klas-Göran Karlsson (red.), Lund: Studentlitteratur
- Johansson, Roger (2001) *Kampen om historien, Ådalen 1931 – sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931-2000*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg
- Jørgensen, Claus Møller (2000) "Patterns of professionalization and institutionalization in Denmark 1848 to the present" i *Nordic Historiography in the 20th Century*, Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (red.), Tid og Tanke No. 5, Oslo: Department of History, University of Oslo
- Kamali, Masoud (2006) "Skolböcker och kognitiv andrafiering" i *Utbildningens dilemma – demokratiska ideal och andrafierande praxis*, Lena Sawyer & Masoud Kamali (red.), SOU 2006:40, Stockholm: Statens offentliga utredningar, tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/17/98/1fb66fa9.pdf> (2008-10-28)
- Karlsson, Klas-Göran (2003) "The holocaust as a problem of historical culture" i *Echoes of the Holocaust – Historical Cultures in Contemporary Europe*, Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), Lund: Nordic Academic Press
- Karlsson, Klas-Göran (2004) "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys" i *Historien är nu – en introduktion till historiedidaktiken*, Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), Lund: Studentlitteratur
- Kohn, Hans (1928) *Geschichte der nationalen Bewegung im Orient*, Berlin: Kurt Vowinkel verlag
- Kolasa, Jan (1962) *International intellectual cooperation – the League experience and the beginnings of UNESCO*, Wrocław, Polen: Polskiej Akademii
- Linderborg, Åsa (2001) *Socialdemokraterna skriver historia – historieskrivning som ideologisk maktresurs*, Stockholm: Atlas
- Lorentzen, Svein (2005) *Ja vi elsker... – skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000*, Oslo: Abstrakt forlag

- Ludvigsson, David (2003) *The Historian-Filmmakers Dilemma – Historical Documentaries in Sweden in the Era of Häger and Villius*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia nr. 210, Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet
- Långström, Sture (1997) *Författarröst och lärobokstradition – en historiedidaktisk studie*, Umeå: Institutionen för svenska & samhällsvetenskapliga ämnen, Umeå universitet
- Nielsen, Carsten Tage (1995) "Historiekultur og historiebevidsthed – alternative diskurser om historie" i *Den jyske Historiker*, ekstrarummer "Historieformedling", december 1995
- Nielsen, Carsten Tage (1996) *Historie til aftenkaffen – en historiekulturel analyse af tv-nyhedsformidlingen som historieproducerende diskurs*, Roskilde: Roskilde universitetsforlag
- Nielsen, Carsten Tage (2000) "Between art and scholarship – Danish scholarly and popular history in the 19th and 20th centuries" i *Nordic Historiography in the 20th Century*, Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (red.), Tid og Tanke No. 5, Oslo: Department of History, University of Oslo
- Nordgren, Kenneth (2006) *Vems är historien? – historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Doktorsavhandlingar inom den Nationella Forskarskolan i Pedagogiskt Arbete nr.3, Karlstad: Faculty of Arts and Education, Karlstads universitet
- Nordin, Jonas (2000) *Ett fattigt, men fritt folk – nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag
- Nordqvist, Stefan (2000) "Den historielösa historiekulturen" i *Makten över minnet – historiekultur i förändring*, Peter Aronsson (red.), Lund: Studentlitteratur
- Odén, Birgitta (1991) *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975*, Bibliotheca Historica Lundensis nr.69, Lund: Lund University Press
- Persson, Fredrik (2008) *Skåne, den farliga halvön – historia, identitet och ideologi 1865-2000*, Lund: Sekel bokförlag
- Powell, Walter W. (1991) "Neither Market nor Hierarchy – Network form of organization" i *Markets, hierarchies and networks – the coordination of social life*, Grahame Thompson (red.), London: Sage publications
- Rüsen, Jörn (2002) "Introduction – Historical Thinking as Intercultural Discourse i *Western Historical Thinking – an Intercultural Debate*, Jörn Rüsen (red.), New York, NY, USA: Berghahn Books
- Rüsen, Jörn (2004) *Berättande och förnuft – historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos (orig. tyska 1990-2002)
- Rüsen, Jörn (2005) *History – Narration, Interpretation, Orientation*, New York, NY, USA: Berghahn Books
- Schüllerqvist, Bengt (2002) *En lärares bildningsgång – en biografisk studie av ideal, tradition och praxis i svensk läroverksmiljö*, Uppsala: Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet
- Selander, Staffan (1988) *Lärobokskunskap – pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Lund: Studentlitteratur
- Smith, Anthony D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, UK: Blackwell
- Smith, Anthony D. (1991) *National Identity*, London, UK: Penguin
- Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism – a critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London, UK: Routledge
- Smith, Anthony D. (2000) *The Nation in History – Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*, Hanover, NH, USA: University Press of New England
- Sniegón, Tomas (2008) *Den försvunna historien – förintelsen i tjeckisk och slovakisk historiekultur*, Lund: Historiska institutionen, Lunds universitet
- Stråth, Bo (1997) "Historiens nya ängel och det föränderliga förflutna" i *In med historien!*, Lars M. Andersson och Ulf Zander (red.), Lagerbringbibliotekets skriftserie, Lund: Historiska Media
- Sörlin, Sverker (2001) "Inledning" i *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*, Sverker Sörlin (red.), Stockholm: SNS förlag
- Tingsten, Herbert (1969) *Gud och fosterlandet – studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm: Norstedts
- Tossavainen, Mikael (2006) *Heroes and victims – the Holocaust in Israeli Historical Consciousness*, Lund: Department of History, Lund University
- Wasserman, Stanley & Faust, Katherine (1994) *Social Network Analysis – Methods and Applications*, Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Wickström, Johan (2008) *Våra förfäder var hedningar – nordisk forntid som myt i den svenska folkskolans pedagogiska texter fram till år 1919*, Uppsala: Uppsala universitet
- Zander, Ulf (2001) *Fornstora dagar, moderna tider – bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund: Nordic Academic Press
- Åsard, Erik (1996) "'Statsministern' – 1991 års Ingvar Carlsson-film i jämförande perspektiv" i *Makten, medierna och myterna – socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, Erik Åsard (red.), Stockholm: Carlssons